

6. Η ΕΝ ΕΣΠΕΡΙΑ ΚΑΙ ΜΟΛΔΟΒΛΑΧΙΑ ΔΙΑΜΟΝΗ ΑΝΑΜΕΙΞΙΣ ΕΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

Ὁ Βουλευσμᾶς ἐπὶ μακρὸν χρονικὸν διάστημα, ὡς ἐσημειώθη καὶ ἀνωτέρω, διέτριψεν ἐν Ἑσπερία καὶ Μολδοβλαχία. Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ ἀρυόμεθα πληροφορίας περὶ τῆς ἀναμειξέως αὐτοῦ εἰς σοβαρὰ θέματα, ἀπασχολήσαντα ἄφ' ἑνὸς μὲν τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς καὶ τὴν ἑλληνικὴν κοινότητα τῆς Βενετίας, ἄφ' ἑτέρου δὲ τὰς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐπισκόπου Μολδοβλαχίας ὑπαγομένας ἐνορίας. Ὁ Βουλευσμᾶς ἀναμειχθεὶς εἰς τὰς ὑποθέσεις ταύτας ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο ἀριστὸς διαλεκτικὸς, ἀρκούντως κατηρτισμένος θεολόγος, μᾶλλον διαλλακτικὸς συζητητὴς καὶ φορεὺς τοῦ γνησίου ὀρθοδόξου πνεύματος. Κυρίως χάρις εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο προσὸν αὐτοῦ ἐδικαιώθη πλήρως διὰ τὰς ἀπόψεις αὐτοῦ καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν προελθούσας ἐνεργείας.

Διὰ τῶν κατωτέρω προτιθέμεθα νὰ παρουσιάσωμεν τὰ τῆς ἐνεργοῦ ἀναμειξέως τοῦ Βουλευσμᾶ εἰς τὰ προβλήματα τῶν μνημονευθεισῶν Ἐκκλησιῶν, βέβαιοι ὄντες, ὅτι δι' αὐτῶν ὄχι μόνον νέα τινὰ στοιχεῖα θὰ παρουσιασθοῦν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὰ ὑπὸ μελέτην προβλήματα, ἀλλὰ προσέτι θὰ διαφανοῦν ὁ τε χαρακτήρ καὶ αἱ ἰδέαι τοῦ Βουλευσμᾶ, ὡς καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ κατὰ τὰ προκύψαντα κατὰ τὴν ἐποχὴν του προβλήματα.

A. ΤΟ ΕΝ ΒΕΝΕΤΙΑ ΣΧΙΣΜΑ¹

Ὁ Βουλευσμᾶς διέσωσεν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ἀξιολόγους πληροφορίας περὶ τοῦ σχίσματος τούτου. Αἱ πληροφορίες παρέχονται ὑπὸ τριῶν ἀνεκδότων αὐτοῦ ἐπιστολῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη ἀπευθύνεται πρὸς τὸν πατριάρχην Σωφρόνιον, ἐκ Τριέστης, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 14 Νοεμβρίου 1779², ἡ δευτέρα, δύο ἔτη μετὰ τὴν ἀποστολὴν τῆς πρώτης, ἦτοι τὴν 13ην Νοεμβρίου 1781, πρὸς

1. Πληροφορίας περὶ τοῦ σχίσματος τούτου βλ. παρὰ Φ. Βασιλῆδη, ἔργ. μν., σ. 76 κ.έ., Κ. Σάβα, Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη, Γ', σ. 128, 242, 248, 249, καὶ 327 κ.έ., Ι. Βελοῦδη, Ἑλλήνων ὀρθοδόξων ἀποικία ἐν Βενετία, Ἱστορικὸν ὑπόμνημα, ἐν Βενετία 1893², σ. 76 - 102, Δ. Μέτζιφ, Θωμᾶς Φλαγγίνης καὶ ὁ μικρὸς ἑλληνομνήμων, Πραγματεία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. 9ος, ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 181, Γ. Πλουμίδη, Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Φιλαδελφείας Γρηγόριος Φατσέας (1762 - 1768), «Θησαυρίσματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν σπουδῶν» 4 (1967), σ. 85 - 113, Μ. Μακρυσσάκη, Ἀνέκδοτα πατριαρχικὰ ἐγγράφα (1547 - 1806) πρὸς τοὺς ἐν Βενετία μητροπολίτας Φιλαδελφείας καὶ τὴν ὀρθόδοξον ἑλληνικὴν ἀδελφότητα, ἐν Βενετία 1968, κυρίως σ. 80 - 111 καὶ Ν. Τωμαδάκη, Ἑνετία, ἐν ΘΗΕ, 5, 692, ἐνθα καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

2. Κῶδ. 6020 (513), σ. 124 - 130.

τὸν Χρῦσανθον καὶ Ἀγάπιον, διδασκάλους τῆς ἐν Σμύρνη σχολῆς¹, χωρὶς νὰ ἀναφέρηται ὁ τόπος ἐκ τοῦ ὁποίου αὐτῆ ἀπεστάλη², καὶ ἡ τρίτη πρὸς τοὺς μνημονευθέντας διδασκάλους, ἐκ Βλαχίας, τὴν 3ην Φεβρουαρίου 1782³.

Ἐν πρώτοις γεννᾶται βεβαίως τὸ ἐρώτημα, τίνι τρόπῳ εὐρέθη περιπεπλεγμένος ὁ Βουλευσμᾶς εἰς τὸ σχίσμα τοῦτο. Ὡς γνωστὸν ἤδη, οὗτος, περιοδεύων εἰς τὰς περιοχὰς Σιτερᾶς Ἑλλάδος, Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου, εὐρέθη εἰς λίαν δυσχερῆ θέσιν, μὴ δυναθεῖς, λόγῳ τῆς ἐπικρατοῦσης ἐν ταῖς περιοχαῖς ταύταις πολιτικῆς καταστάσεως, νὰ συνεχίσῃ τὸ κηρυκτικὸν ἔργον του. Ὡς ἐκ τούτου μετέβη εἰς Βενετίαν. Πότε ἀκριβῶς ἐπεσκέφθη τὴν Βενετίαν, δὲν γνωρίζομεν. Ἡ τελευταία πρὸ τῆς ἐκ Τριέστης ἀποσταλείσης ἐπιστολῆς τοῦ Βουλευσμᾶ (14 Νοεμβρίου 1779), ἐν ᾗ καὶ ἐμνημονεύετο ἡ ἐκ Βενετίας ἀναχώρησις αὐτοῦ, ἦτο ἡ ἐξ Ἰωαννίνων τῆς 20ῆς Ἰανουαρίου 1778. Ἐμεσολάβησεν ἄρα ἀπὸ τῆς συγγραφῆς τῆς μιᾶς μέχρι τῆς ἄλλης ἐπιστολῆς χρονικὸν διάστημα περὶ ἑνὸς ἔτους, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ Βουλευσμᾶς μετέβη εἰς Βενετίαν καὶ παρέμεινεν ἐν αὐτῇ, ἄγνωστον ὅμως ἐπὶ πόσον χρόνον. Ἡ ἐπίσκεψις του αὐτῆ ἐγένετο ὄχι ἄνευ προσκλήσεως⁴ ἐκ μέρους «τῶν ὑγιαίνοντων» μελῶν τῆς ἐν Βενετίᾳ Ἐκκλησίας. Οἱ προσκαλέσαντες τὸν Βουλευσμᾶν ἐπεθύμουν τὴν ἐξοδὸν αὐτῶν ἐκ τῆς περιπλόκου καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρέθησαν διὰ τοῦ ἐμφανισθέντος ἐν τοῖς κόλποις αὐτῶν σχίσματος. Ὁ Βουλευσμᾶς εἰς ἐμπεριστατωμένην πρὸς τὸν πατριάρχην Σωφρόνιον ἀναφορὰν αὐτοῦ ἐξέθετεν ἐν συντομίᾳ τὸ ἱστορικὸν τοῦ σχίσματος τούτου. Κατ' ἀρχὰς ἀνεφέρετο εἰς τὰς προηγηθείσας «σφοδρὰς διενέξεις» ἕνεκα τοῦ Διπάλδου⁵ καὶ τοῦ Μίλια⁶ καὶ τελικῶς ἐξιστορεῖ τὰ τῆς διενέξεως τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας ἕνεκα τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Φατζέα⁷. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ νόσος τῆς διενέξεως εἶχε καταστῆ χρονία ἐν Βε-

1. Αὐτόθι, σ. 180 - 183.

2. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα αὐτῆ ἀπεστάλη ἐκ Βενετίας. Συμπεραίνομεν τοῦτο ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι μόνον ἐν τῇ 3ῃ κατὰ σειράν ἀναφερομένη ἀνωτέρω ἐπιστολῇ γίνεται λόγος περὶ τῆς ἐσπευσμένης ἀναχωρήσεως τοῦ Βουλευσμᾶ ἐκ τῆς Βενετίας.

3. Κῶδ. 6020 (513), σ. 183 - 184.

4. Ὁ Βουλευσμᾶς ἀναφέρει ὅτι εὐρίσκετο ἐν Οὐγγαρίᾳ, ὅτε τοῦ ἐγένετο ἡ πρόσκλησις ἐκ μέρους τῶν Βενετῶν, διὰ νὰ ἐπέμβῃ πρὸς διευθέτησιν τῆς διενέξεώς των. Βλ. 4ην ἐπιστολὴν πρὸς Σωφρόνιον, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 124.

5. Πρόκειται περὶ τοῦ Μελετιίου Τυπάλδου (1685 - 1713), τοῦ κατὰ κόσμον Ματθαίου. Περὶ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ὡς ἀρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας βλ. Δ. Μέγτζιου, ἔργ. μν., α. 178 - 179 καὶ περὶ τῆς ὅλης πολιτείας αὐτοῦ βλ. Ι. Βελούδου, ἔργ. μν., σ. 76 - 86.

6. Ὁ Σπυρίδων Μίλιας ἦτο ὀρθόδοξος ἐκ Κερκύρας, κατασταθεὶς ἐπίσκοπος ἀπὸ τοῦ 1758. Βλ. σχετικῶς Ι. Βελούδου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 88.

7. Πρόκειται περὶ τοῦ Γεωργίου Φατζέα, τοῦ καταγομένου ἐκ Κηθύρων ἐφημερίου ἐν τῇ ἐν Βενετίᾳ ὀρθόδοξῳ ναῶ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου καὶ ἀργότερον ἀρχιεπισκόπου Φιλαδελφείας. Παρὰ τισὶ συγγραφεῦσι τὸ ἐπώνυμον αὐτοῦ φέρεται ὡς Φατσεάς. Λεπτομερείας περὶ αὐτοῦ βλ. παρὰ Ι. Βελούδου, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 88 - 96, καὶ Γ. Πλουμίδου, ἐνθ' ἀνωτέρω.

νετία καί, ὡς ἐκ τούτου, παρουσίαζε πλέον ὑφεσίᾳ τινά. Συνέβη ὁμως, ὡς ἐγράφη ὁ Βουλευσμᾶς, πρὸ τριῶν ἐτῶν, ἀφ' ὅτου ἀπέστειλε τὴν ἐπιστολήν του πρὸς τὸν Σωφρόνιον, ἦτοι τὸ ἔτος 1776, νὰ διέλθῃ ἐκ τῆς πόλεως ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ Κύριλλος¹, ὁ ὁποῖος ἀναμειχθεὶς εἰς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος θέμα, οὐδὲν ἕτερον ἐπέτυχεν, εἰμὴ τὴν ἀναζωπύρησιν τῶν ταραχῶν. Ὁ Βουλευσμᾶς δὲν ἀνέφερεν εἰς ποίους λόγους ὤφειλετο ἡ ἀναζωπύρησις τῆς διενέξεως, ὡς καὶ ὁ δημιουργηθεὶς ἐν συνεχείᾳ μέγας σάλος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Βενετίας. Ἀπλῶς οὗτος παρουσίασε τὰ ἀποτελέσματα τοῦ δημιουργηθέντος σάλου καὶ ἐπεσήμανε τοὺς κινδύνους, τοὺς ὁποίους διέβλεπεν ὅτι ἐπεκρέμαντο ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Βενετίας. Σημειωτέον ὅτι οἱ κίνδυνοι οὗτοι δὲν ἀπεφεύχθησαν καὶ οὕτως ἡ ἀκμάσασά ποτε ὀρθόδοξος ἐλληνικὴ κοινότης τῆς Βενετίας ὑπέπεσεν εἰς τελείαν παρακμὴν, ὑποταγεῖσα ἐν τέλει ὀλοκληρωτικῶς εἰς τὸν παπισμὸν².

Ἐξ ἐγγράφου, ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Δ. Μέρτζιου³ καὶ φέροντος ἡμερομηνίαν 17 Ὀκτωβρίου 1746, καθίσταται φανερόν ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ ἐπισκόπου

1. Περὶ τοῦ Κυρίλλου, ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ, βλ. Ν. Φοροπούλου, Κύριλλος ὁ Α', ὁ Κρῆς, ἀρχιεπίσκοπος Σινᾶ καὶ Ραϊθῶς (1759 - 1790), ἐν ΘΗΕ, 7, 1197 - 1198, ἐνθα ἡ σχετικὴ περὶ αὐτοῦ βιβλιογραφία. Ὡς χρόνος τῆς μεταβάσεώς του εἰς Βενετίαν ἐν τῷ μνημονευθέντι ἀρθρῷ παρουσιάζεται τὸ ἔτος 1772, ὅπερ φαίνεται ἀπίθανον, ἐκτὸς ἐὰν ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς τόσον σύντομον χρονικὸν διάστημα ὁ Κύριλλος ἐπραγματοποίησε δύο ταξίδια εἰς Βενετίαν, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1772. Καὶ τοῦτο ὁμως θεωρεῖται ἀμφίβολον λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν τῇ 2ᾳ ἐπιστολῇ πρὸς Χρῦσανθον καὶ Ἀγάπιον, ἐνθ' ἀνωτέρω, δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίλλου, καίτοι γίνεται λόγος περὶ τοῦ σχίσματος, εἰς τὴν καταπολέμησιν τοῦ ὁποίου ἔλαβεν οὗτος ἐνεργὸν μέρος. Ἡ ἀποψὶς αὕτη ἐνισχύεται ἐτι, δεδομένου ὅτι ἐν προγενεστέρᾳ τῆς προαναφερθείσης ἐπιστολῇ γίνεται ἰδιαιτέρος λόγος περὶ τοῦ Κυρίλλου. Ἀποκλείεται ἐπίσης νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἀπὸ τοῦ 1772 καὶ μέχρι τοῦ 1776 παρέμεινε ὁ Κύριλλος ἐν Βενετίᾳ, διότι ὁ Βουλευσμᾶς, γράφων τὸ 1779 τὴν 4ην ἐπιστολήν πρὸς τὸν Σωφρόνιον, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 124, ὁμιλεῖ ἐν αὐτῇ περὶ τῆς διελεύσεως τοῦ Κυρίλλου ἐκ Βενετίας πρὸ τριετίας.

2. Ἡ παρακμὴ αὕτη συνετελέσθη μετὰ παρέλευσιν μιᾶς εἰκοσαετίας περίπου ἀπὸ τῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ὁ Βουλευσμᾶς ἐξιστορεῖ εἰς τὰς ἐπιστολάς αὐτοῦ. Ὁλως παραδόξως ὁ Δ. Μέρτζιος, ἐργ. μν., σ. 222, θεωρεῖ ὡς αἰτίαν τῶν ἐν Βενετίᾳ ἐρίδων καὶ τοῦ ἐξ αὐτῶν προκύψαντος ρεύματος μεταναστεύσεως τῶν Ἑλλήνων ἐξ αὐτῆς τὴν πρόθεσιν τῶν Δυτικῶν, ὅπως ἐπιβάλλουν τὰς ἀπόψεις των ὡς πρὸς τὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα οὗτοι εἶχον κατὰ τὰς κηδεῖας τῶν ὀρθοδόξων, νὰ ψάλλουν τὰς νεκρωσίμους ἀκολουθίας ἐν τοῖς ἰδίοις αὐτῶν ναοῖς καὶ νὰ εἰσέρχωνται εἰς τὸν ναὸν τῶν ὀρθοδόξων, διὰ νὰ ἀναπέμψουν προσέτι εὐχάς τινάς ὑπὲρ τῶν νεκρῶν. Χωρὶς ἀμφιβολίαν, τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Μέρτζιου ἀποτελοῦν ἀφορμὴν, ἐπ' οὐδενὶ ὁμως λόγῳ εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῶν ὡς αἰτίον. Ὁ Μέρτζιος ἐστήριξε τὴν ἀποψίν του ἐπὶ δύο ἐγγράφων, ἀποκειμένων ἐν τῷ Κρατικῷ ἀρχεῖῳ τῆς Βενετίας καὶ τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος ἐξέδωκεν, ἐργ. μν., ἐνθ' ἀνωτέρω, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Riformatori dello studio, Buste No 547, 548. Περὶ τοῦ θέματος τῶν κηδεῶν πρβλ. Ι. Βελαῦδου, ἐργ. μν., σ. 102.

3. Ἐνθ' ἀνωτ., σ. 252. Τὸ ἐγγράφον ἐπεδόθη ὑπὸ τοῦ ἱερέως Δὸν Γεωργίου Κοσάρα εἰς τὸν βασιλέα τῆς Σαρδηνίας.

Φιλαδελφείας ἐγίνετο ὑπὸ τοῦ ἔθνους, οὐδενὸς δικαιώματος ἐναπομένοντος εἰς τοὺς παπικούς νὰ ἀναμειγνύωνται εἰς τὸ θέμα τοῦτο. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὄχι μόνον οἱ παπικοὶ ἐπεθύμουν νὰ ἐξαλείψουν τὸ κάρφος τοῦτο τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τῆς ἐκκλησίας των, ἦτοι τὴν νησίδα ταύτην τῆς ὀρθοδοξίας ἐν τῇ παπικῇ ἐπικρατείᾳ, ἀλλὰ προσέτι καὶ ὀρθόδοξοὶ τινες ἐπεδίωκον τοιοῦτόν τι πρὸς ἐξυτηρέτησιν, ἀσφαλῶς, τῶν μεγαλειτηβόλων σχεδίων των, ἦτοι νὰ ὑποτάξουν ὑπ' αὐτοὺς τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς Ἰταλίας παραμένοντας ὀρθόδοξους καὶ δι' αὐτῶν κατόπιν εἰς τὸν πάπαν. Ἐξ αὐτοῦ, ὡς γνωστόν, οὗτοι ἤντλουν τὸ κῦρος των καὶ ἐπ' αὐτοῦ στηριζόμενοι προέβαινον εἰς τὰς ἐνεργείας των ταύτας¹. Ἡ προσπάθεια αὕτη ἀνελήφθη κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τοῦ Μελετίου Τυπάλδου, ἔσχεν ὅμως ὡς ἀποτέλεσμα, σὺν τοῖς ἄλλοις, καὶ τὴν καθάρσειν αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας².

Ὡς διαφαίνεται ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Βουλησιμᾶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ἐκτιθεμένων, τὴν αὐτὴν πρὸς τὸν Τυπάλδον τακτικὴν ἠκολούθησε καὶ ὁ Κερκυραῖος Σπυρίδων Μίλιας, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε διάδοχος τοῦ ἀββᾶ Ἀντωνίου Λιονάτζου. Μετὰ τὸν Μίλιαν ἐνεφανίσθη ὁ ἐκ Κυθέρων ἐφημέριος Γεώργιος Φατζέας³, ὁ ὁποῖος καθαιρεθεὶς ἐδημιούργησε καὶ πάλιν σχίσμα καὶ οὐ τὴν τυχοῦσαν ἀναταραχὴν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Βενετίας. Διὰ τοῦ Φατζέα ἐτέθη τὸ πρόβλημα τῆς ἀποχῆς τῶν πιστῶν ὄχι μόνον ἐκ τῆς μετ' αὐτοῦ, ἀλλὰ προσέτι καὶ τῆς μετὰ τῶν λοιπῶν ἱερέων κοινωνίας. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι, ὡς συλλειτουργήσαντες μετὰ τοῦ Φατζέα, ὑπέκειντο εἰς τὸ ἴδιον μετ' αὐτοῦ κρῖμα, ὡς καὶ εἰς τὰς ἐξ αὐτοῦ ἀπορροεούσας συνεκείας καὶ τὰς προβλεπομένας ὑπὸ τῶν κανόνων ποινάς⁴. Τὴν ἀποψιν ταύτην ἐνίσχυσεν ἡ γνωμοδότησις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σινᾶ Κυρίλλου, ὅστις ἀπεφῆνατο ὅτι ἦτο βεβαία ἡ συγκαταίρεσις τῶν μετὰ τοῦ Φατζέα συλλειτουργησάντων καὶ ὅτι οὗτοι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἠδύναντο νὰ τελοῦν τὰ μυστήρια. Εἰς τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων θὰ προέβαινον, ἐφ' ὅσον προηγουμένως θὰ ἐζήτητον σχετικὴν συνοδικὴν συγχώρησιν, διὰ τῆς ἐπιδείξεως βεβαίως τῆς ἀναλόγου μετανοίας⁵. Ἡ γνωμάτευσις καὶ ἡ συμβουλὴ, τὰς ὁποίας παρέσχεν ὁ Κύριλλος, ἦσαν ὀρθαί, καὶ ὑφίστατο δυνατότης νὰ εὑρεθῇ διέξοδος πρὸς διευθέτησιν τινα τοῦ ἀπασχολήσαντος τὴν Ἐκκλησίαν προβλήματος. Οἱ ἱερεῖς ὅμως, οἱ μετὰ τοῦ Φατζέα συλλειτουργήσαντες, ἀφ' ἐνὸς μὲν διετείνοντο ὅτι δὲν συνυπέγραψαν μετὰ τοῦ Φατζέα τὸ σχετικῶς ἐκδοθὲν περὶ ἐκλογῆς ἀρχιεπισκόπου Φιλαδελ-

1. Πρβλ. *I. Βελούδου*, ἔργ. μν., σ. 79.

2. Βλ. *A. Μέριτζιον*, ἔργ. μν., σ. 181.

3. Περὶ τῆς διαδοχῆς τῶν ἐπισκόπων τῆς Βενετίας βλ. *M. Τωμαδάκη*, ἔργ. μν., σ. 692, ὡς καὶ *I. Βελούδου*, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 54 - 102.

4. Πρβλ. *ΙΑ' Ἀποστολικὸν κανόνα παρὰ Ἀγαπίῳ ἱερομονάχῳ καὶ Νικοδήμῳ μοναχῷ*, ἔργ. μν., σ. 13.

5. Βλ. 4ην ἐπιστολὴν πρὸς Σωφρόνιον, πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 124.

φείας δεκρέτον¹ — ἀσφαλῶς τὸ ἐκδοθῆν τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1761 ὑπὸ τῆς ἐν Βενετία ὑφισταμένης κατὰ τὴν περὶ τῆς ὁ λόγος ἐποχῆν Γερουσίας — ἀφ' ἑτέρου δέ, κατὰ τὸν Βουλευσμᾶν, ἰσχυρίζοντο ὅτι οὐδὲν ἐγνώριζον περὶ τῆς καθαιρέσεως των, ἀποφεύγοντες συστηματικῶς νὰ παρουσιάσουν ἑαυτοὺς ὡς ἐνόχους. Πλὴν τούτων, ἐπτοοῦντο δῆθεν νὰ προβοῦν εἰς τὰς ἐνεργείας τῆς αἰτήσεως συγγνώμης «διὰ τὴν τοῦ χρόνου παρίππευσιν» καὶ «τὴν τῆς τιμωρίας παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπίτασιν»². Ὡς ἐκ τούτου, καθὼς ἀνέφερεν ὁ Βουλευσμᾶς πρὸς τὸν Σωφρόνιον, «λαϊλαψ ἐντεῦθεν, εἰρηνικώτατε, τοῦ ταραχου ἀνεγῆγερται μέγας εἰς διάφορα χυμαίνων ναυάγια τὰς εὐπεριτρέπτους ψυχὰς»³.

Ἐντεῦθεν προῆλθον πρῶτον μὲν ἡ κατὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατακραυγὴ τοῦ λαοῦ, δεῦτερον δὲ ἡ προσπάθεια ἐκ μέρους τῶν περισσοτέρων ἐλλήνων πολιτῶν τῆς Βενετίας, ὅπως παρουσιάσουν τοὺς ἱερεῖς των μὴ καθαιρεθέντας καὶ κατὰ συνέπειαν τὰ ὑπ' αὐτῶν τελεσθέντα μυστήρια «τέλεια». Ἡ στάσις ἐν τῷ μεταξύ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν ἐξουσίαν ἐγένετο σκληροτέρα, ὁδηγήσασα εἰς ὀριστικώτερον καὶ ἐντόνως εὐδιάκριτον χωρισμὸν τοῦ πλήθους εἰς δύο ἀντιμαχόμενα στρατόπεδα. Τότε ἀκριβῶς προέβησαν, κυρίως οἱ κρατοῦντες, εἰς τὴν λῆψιν δραστηρίων μέτρων ἐναντι τῶν ἀντιπάλων των. Οὕτως ὁ πρωτοσύγγελος τοῦ ἀγίου Σινᾶ Ματθαῖος ἠναγκάσθη ὑπὸ τῆς ἀριστοκρατικῆς ἐξουσίας, οὐ πλείω μένειν ἐκεῖσε τῶν εἰκοσιτεσσάρων ὠρῶν, ὁ δὲ αὐτὸς ἅγιος Σινᾶ οὐκ εἶχε ποῦ πόθεν ἔπειτα διαβαίνων στῆναι τοῦ τῶν Ἐνετῶν κράτους»⁴. Τὴν σθεναρὰν ταύτην στάσιν ἐξεπροσώπει ὁ Ἀμβρόσιος⁵, εἰς ἐκ τῶν τριῶν ἡμερῶν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ὡς διετείνεται ὁ Βουλευσμᾶς, ὁ Ἀμβρόσιος ὠδηγήθη μέχρι τοῦ σημείου νὰ διαπράξῃ «πονηράν, καθ' ἑκατέρων προδοσίαν», ἥτοι κατὰ τοῦ Κυρίλλου καὶ τοῦ Ματθαίου, ἐνῶ συγχρόνως ἐπεδίωξε νὰ πείσῃ τοὺς πάντας περὶ τῆς ἐγκυρότητος τῶν ὑπ' αὐτοῦ «κρυφίως τοῖς πρὸς αὐτὸν προστρέχουσι» τελουμένων μυστηρίων⁶. Μετὰ τὴν ἐνέργειαν ταύτην τοῦ Ἀμβροσίου ἐδόθη πλέον ἡ ἀφορμὴ, ὥστε οἱ πάντες νὰ ἐκτραχηλισθοῦν πορευόμενοι «τῷ θελήματι τῆς καρδίας αὐτῶν». Οὕτω πως ἡ Ἐκκλησία, κατὰ τὸν Βουλευσμᾶν, κατήντησε θέατρον, ἐν τῷ ὁποίῳ οἱ μὲν ἐλάτρευον, οἱ δὲ ἐχλεύαζον τοὺς λατρεύοντας⁷. Τὸ πάντων

1. Περὶ τοῦ διατάγματος τούτου βλ. Γ. Πλουμίδου, ἔργ. μν., σ. 88.

2. Βλ. 4ην ἐπιστολὴν πρὸς Σωφρόνιον, πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθ' ἀνωτέρω.

3. Αὐτόθι.

4. Αὐτόθι.

5. Περὶ τοῦ Ἀμβροσίου οὐδεμίαν εἰδήσιν λαμβάνομεν ἐκ τοῦ ἀνωτέρω σημειωθέντος συγγράμματος τοῦ Βελούδου. Καθ' ὅσον δὲ γνωρίζομεν, ὑπ' οὐδενὸς τὸ πρόσωπον τοῦτο ἀναφέρεται ὡς διαδραματίσαν ῥόλον τινὰ εἰς τὴν περὶ τῆς ὁ λόγος διένεξιν.

6. Βλ. 4ην ἐπιστολὴν πρὸς Σωφρόνιον, πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθ' ἀνωτέρω.

7. Πρβλ. Γ. Βεντότη, Προσθήκη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Μελετίου, μητροπολίτου Ἀθηνῶν, ἄ.τ. 1795, τόμ. 4ος, σ. 270, ἐνθα ἐκτενῆς μαρτυρία τοῦ Βεντότη περὶ τῆς ἀνωτέρω περιγραφομένης ὑπὸ τοῦ Βουλευσμᾶ καταστάσεως ἐν Βενετία.

ὁμως ἀσχιστον ὑπῆρξεν ἡ χειρίστη ἐκμετάλλευσις τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τούτου ζητήματος. Ὅπισθεν αὐτοῦ ὑπεκρύπτοντο, ἀποκαλυφθέντα τελικῶς, προσωπικά μιση καὶ ἀντιεκκλησιαστικὸν ἐνταυτῷ πνεῦμα. Τὰ συνήθως συμβαίνοντα ἐν Βενετία ἦσαν ὕβρεις κατ' ἀλλήλων, ἐπίοτε δὲ καὶ κατὰ κληρικῶν, ὅπερ ἐθεωρεῖτο καὶ ἄθλος, σπείλωσις τῆς ὑπολήψεως τῶν πλησίον, ἐκδίκησις ὑπὸ τὸν μανδύαν τῆς ἐπιθυμίας δῆθεν τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ὀρθοδοξίας¹. Ἡ Βενετία, ὡς γνωστόν, κατὰ τὴν περί ἧς ὁ λόγος ἐποχήν, διήρχετο τὸ τελευταῖον στάδιον τῆς παρακμῆς αὐτῆς. Τὰ κοινὰ τῆς πολιτείας ἔβαινον κακῶς, καθὼς καὶ τὰ τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος, καὶ ὡς ἐκ τούτου κατεβάλλετο προσπάθεια, ὅπως αἱ παρουσιασθεῖσαι κακοδαιμονίαι ἐν τοῖς πολιτικοῖς καὶ κοινοτικοῖς πράγμασιν εὗρουσιν διέξοδον διὰ τῆς προσελκύσεως τῆς προσοχῆς τῶν πάντων εἰς τὰ ἐκκλησιαστικά προβλήματα καὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς διαμάχας². Ὁ Βουλευσμᾶς, ἐπιθυμῶν νὰ καταδείξῃ τὸ μέγεθος τῆς ἀναίσχυντίας τῶν ὑποκινήτων τῆς μεταξὺ τῶν ἐν Βενετία χριστιανῶν διαμάχης καὶ τῆς ὑπ' αὐτῶν καλλιέργησις ἀντιδικίας μετὰ τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, ἐτόνιζεν ἰδιαιτέρως τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ Ἀμβροσίου, τὸν τρόπον, διὰ τοῦ ὁποίου οὗτος ἐζήτηε νὰ ἐπιτύχῃ ταύτας καὶ συγχρόνως ἐσκιαγράφει τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρός³. Ὁ Ἀμβρόσιος, ἔγραφεν ὁ Βουλευσμᾶς, δὲν ἤρνεῖτο τὴν ἐξ αὐτομάτου καὶ κατὰ συνέπειαν καθαιρέσιν αὐτοῦ, πλὴν ὁμως συγκατηρήθει μετὰ τῶν καθαιρεθέντων πάντας τοὺς ἀσπασθέντας καὶ τὴν χεῖρα ἀπλῶς τοῦ Φατζέα, πολλῶν δὲ μᾶλλον τοὺς ἀποδεχθέντας τὰς παρ' αὐτοῦ τελεσθεῖσας ἱεροπραξίας. Ὡς ἐκ τούτου περιεφρόνει τὴν ποινὴν καὶ περιεγέλα αὐτὴν, προβάλλων συγχρόνως ὡς μοναδικὴν λύσιν τὴν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἦτοι τοῦ τε λαοῦ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, καταβληθησομένην προσπάθειαν ἐξασφαλίσεως τῆς ἀπαραιτήτου διὰ πάντας συγγνώμης ἐκ μέρους τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας. Ἐάν, ἔλεγεν ὁ Ἀμβρόσιος, δὲν ἀναμειγνύηται ὁ λαὸς εἰς τὸ θέμα τοῦτο, θεωρῶν ἑαυτὸν ἀθῶον, καὶ δὲν φροντίζῃ καὶ διὰ τὴν ἀθῶωσιν ἐκείνου, οὔτε καὶ αὐτὸς ἤθελε φροντίσει διὰ τὴν ἀθῶωσιν τοῦ λαοῦ. Ρίπτων ἐν συνεχείᾳ ὁ Ἀμβρόσιος, «τὸ πολύμορφον [τοῦτο] καὶ δυσπερίγραπτον θηρίον», ὡς ἐτόνιζεν ὁ Βουλευσμᾶς, τὸν ἴον αὐτοῦ, προκειμένου νὰ δηλητηριάσῃ τὰς σχέσεις τῶν πιστῶν μετὰ τῆς ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως, ἐπεχειρεῖ νὰ παρουσιάσῃ ὡς ματαίαν τὴν προσπάθειαν πρὸς διευθέτησιν τοῦ ζητήματος τούτου. Ἐφ' ὅσον, ἔλεγεν ὁ Ἀμβρόσιος, ὁ Φατζέας ἐζήτησε «δὲς που καὶ τρεῖς καὶ τετράκις» τὴν συγχώρησιν αὐτοῦ διὰ «δακρυρρόων» γραμμάτων καὶ δὲν ἐχορηγήθη αὐτὴ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου,

1. Βλ. 4ην ἐπιστολὴν πρὸς Σωφρόνιον, πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 126. Ἀναμφιβόλως ὁ Βουλευσμᾶς παρουσιάζει τὰ γεγονότα μετὰ τίνος ὑπερβολῆς, ἥτις εὐκόλως εἶναι δυνατόν ὁμως νὰ δικαιολογηθῇ.

2. Αὐτόθι.

3. Αὐτόθι.

ὁ δὲ ἴδιος πρὸ πολλοῦ ἠτήσατο τὴν ἀθώωσιν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου παρὰ τοῦ πατριαρχείου καὶ τοῦτο «οὐδὲν ἀπεκρίνατο», πῶς ἦτο δυνατόν νὰ ἐπανέλθῃ ἐκ νέου εἰς τὴν αἵτησίν του ταύτην; ¹

Ταῦτα μὲν συνέβαιναν ἐξ ἀφορμῆς τοῦ Ἀμβροσίου, ἕτερα δὲ ἐπηκολούθησαν ἕνεκα κυκλοφορίας πλαστῶν συνοδικῶν γραμμάτων. Ὁ Βουλευσιμᾶς, ἀναφερόμενος εἰς ἓν ἐξ αὐτῶν, ὡς ἡμέρας ἐπέστειλε τὴν 4ην πρὸς Σωφρόνιον ἐπιστολὴν του, ἔλεγεν ὅτι τοῦτο ἐκυκλοφόρησεν εὐρέως ἐν Βενετίᾳ καὶ ἔθιγε πλείστα ὄσα ζητήματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων, καὶ χάριν παραδείγματος, ὁ Βουλευσιμᾶς ἀνέφερε τὸ ζήτημα περὶ τοῦ γάμου Ἰωάννου τινὸς μετὰ τῆς δισεξαδέλφης αὐτοῦ Μαρίας ². Ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ὁ Ἰωάννης οὗτος ἐθεώρει τὸν γάμον τοῦτον ἀθέμιτον, ἀργότερον, καὶ ἕνεκα τοῦ κυκλοφορήσαντος συνοδικοῦ γράμματος, ἐπέισθη περὶ τοῦ θεμιτοῦ τούτου καὶ προετίθετο νὰ προβῇ ὁπωσδήποτε εἰς τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου αὐτοῦ ³.

Τὰ κοινωτικὰ καὶ εἰδικώτερον τὰ ἐκκλησιαστικὰ προβλήματα ἀπέβησαν πολυπλοκώτερα ἀπὸ τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν αἱ ἐκ μέρους τῆς ἀριστοκρατίας τῆς Βενετίας πίεσεις ἐπὶ τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας ἐγένοντο μεγαλύτεραι. Ὅτε ὁ Βουλευσιμᾶς, περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1781, εὐρέθη καὶ πάλιν εἰς τὴν πόλιν τῶν Βενετῶν, ὄχι μόνον ἀντελήφθη τὰς δυσχερείας πρὸς διευθέτησιν τῶν κακῶς κειμένων, ἀλλὰ προσέτι ἐδοκιμάσθη καὶ ὁ ἴδιος δεινῶς ἐκ τῆς ἐπικρατησάσης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀταξίας. Τοσαύτη δὲ ὑπῆρξεν ἡ πίεσις, τὴν ὁποίαν καὶ οὗτος ἐδέχθη ἐκ τῶν «προδοτῶν τῆς Ἐκκλησίας», ὥστε ἠναγκάσθη πρὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1782 ἐσπευσμένως καὶ λάθρα νὰ ἀναχωρήσῃ ἐκ Βενετίας διὰ τὴν Δακίαν, καταλιπὼν πᾶσαν μάλιστα τὴν περὶ αὐτοῦ μέριμναν εἰς τὸν Κύριον, ὅστις καὶ ἐπεδαψίλευσε πρὸς αὐτὸν πάντα τὰ ἀναγκαῖα μετ' αὐταρκειας ⁴. Ὁ κίνδυνος, τὸν ὁποῖον διέτρεξε κατὰ τὴν ἐν Βενετίᾳ παραμονὴν του, ὑπῆρξε μέγας, διότι οἱ «προδόται» τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, οἱ ἐχθρικῶς διακειμένοι πρὸς τὸν Βουλευσιμᾶν, μὴ φειδόμενοι τῆς Ἐκκλησίας, μὴδ' αὐτῆς τῆς πίστεως, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φεισθοῦν τοῦ Βουλευσιμᾶ, ἐπιδειξαντες προσέτι τὴν διάθεσιν αὐτῶν νὰ θέσουν τοῦτον, εἰ δυνατόν ταχέως, ἐκποδῶν ⁵. Παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας, τὰς ὁποίας κατέβαλεν ὁ Βουλευσιμᾶς, δὲν κατώρθωσε νὰ ἀποσοβῆσῃ τὸν ἐπικρεμασθέντα κίνδυνον τοῦ ὀριστικοῦ σχίσματος καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ὑποταγῆς ἔπειτα τῶν ἀποσχισθέντων εἰς τὸν παπισμὸν. Οὕτω

1. Αὐτόθι, σ. 127.

2. Αἱ παρεχόμεναι ὑπὸ τοῦ Βουλευσιμᾶ πενιχραὶ ἐν πρακειμένῳ πληροφορίαι δὲν μᾶς ἐπέτρεψαν νὰ καθορίσωμεν τὴν ταυτότητα τῶν προσώπων, περὶ τῶν ὁποίων οὗτος ἀναλεῖ.

3. Βλ. 4ην ἐπιστολὴν πρὸς Σωφρόνιον, πατριαρχὴν Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 128 - 129.

4. Βλ. 3ην ἐπιστολὴν πρὸς Χρῦσανθον καὶ Ἀγάπιον, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 184.

5. Βλ. 2αν ἐπιστολὴν πρὸς Χρῦσανθον καὶ Ἀγάπιον, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 180 καὶ 182.

συνέβη, λήγοντος τοῦ ἔτους 1781 ἢ περί τὰς ἀρχὰς τοῦ 1782¹, ἀφοῦ ἐνέκριναν οἱ «δαλοὶ» τῆς ἐν Βενετία ἐκκλησίας τὸν ἐκδοθέντα «ὄρισμὸν» τῆς ἀριστοκρατίας καὶ ἀφοῦ προηγουμένως μάλιστα ὑποῦλως εἰργάσθησαν², ἀνεκήρυξαν ἐπίσκοπον τῆς πόλεως τῶν τὸν «ἄφρονα Σωφρόνιον»³, παραθεωρήσαντες ὅτι οὗτος ἔστεργε τὰ τοῦ παπισμοῦ καὶ ὠδήγει τὸ πλῆθος εἰς ὀλοκληρωτικὴν ὑπὸ τὴν δυτικὴν Ἐκκλησίαν ὑποδούλωσιν του.

Τὸν φόβον τοῦτον περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς ἑλληνορθοδόξου Ἐκκλησίας εἰς τὸν παπισμὸν ἐξέφρασεν ὁ Βουλευσμᾶς εἰς τὸν πατριάρχην Σωφρόνιον ἐν τῇ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολῇ του. Ἐν αὐτῇ χαρακτηριστικῶς ἀνέφερεν ὅτι διὰ τῶν ἐρίδων ἐδίδοτο ἡ εὐκαιρία εἰς τοὺς «λυμεῶνας λύκους» νὰ διασπαράττουν τὰ δόγματα, νὰ καταπατοῦν τὰς παραδόσεις, νὰ ἀμαυρώνουν τὴν ἀκριβείαν τῶν κανόνων καὶ νὰ προτάσσουν τῆς θεολογίας τὴν «διὰ τῆς τεχνολογίας σοφίαν τοῦ κόσμου»· πάντα δὲ ταῦτα «ὑπὸ τὴν δυτικὴν... παπικὴν ὄφρυν»⁴.

Οὐδεμία ἀμφιβολία ὑφίσταται ὅτι ὁ Βουλευσμᾶς ὀρθῶς ἐξετίμησε τὴν ἐν Βενετία κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ αἱ πρὸς λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου ὑποδείξεις αὐτοῦ ὑπῆρξαν ἀξιόλογοι. Κύριον μέλημα αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἡ ὑπόδειξις εἰς τὸν πατριάρχην περὶ ἀμέσου ἐπεμβάσεώς του πρὸς ἐξάλειψιν τοῦ σχίσματος. Ὄρθῶς δὲ παρετήρει ὅτι αἱ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης γενόμεναι προσπάθειαι πρὸς ἀποσόβησιν τῶν ἀναμενομένων ἐκ τῶν ἐρίδων ἀποτελεσμάτων δὲν ἀπέβησαν καρποφόροι. Τοῦτο ὀφείλετο εἰς τὸ γεγονός ὅτι δὲν προήρχοντο ἐκ τῆς κεφαλῆς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας καὶ μόνῃς ἡ ἐπέμβασις ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιφέρῃ τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἐξελιπάρει τὸν πατριάρχην Σωφρόνιον, ὅπως, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὰς ἐνεργείας τοῦ Κυρίου πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων

1. Ἐν τῷ μνημονευθέντι συγγράμματι τοῦ *I. Βελοῦδου*, σ. 100, δίδεται ὡς χρονολογία τῆς ἐκλογῆς τὸ ἔτος 1780 (βενετικὸν ἔτος;).

2. Περὶ τῶν «δαλῶν» τούτων γράφει ὁ Βουλευσμᾶς ἐν τῇ 2ᾳ πρὸς Χρῦσανθον καὶ Ἀγάπιον ἐπιστολῇ, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 182, ὅτι μετεχειρίσθησαν πάσας τὰς μεθόδους πρὸς ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν των. Τὸν Βουλευσμᾶν προσεπάθησαν νὰ ἐξαπατήσουν, καίτοι οὗτος καλῶς ἀντελαμβάνετο τὰ τεκταινόμενα ὑπ' αὐτῶν, ὅτι, τουτέστιν, ἄλλους ἐξεφόβιζον, εἰς ἑτέρους δὲ ὑπισχνούντο χρήματα.

3. Βλ. 3ην ἐπιστολὴν πρὸς Χρῦσανθον καὶ Ἀγάπιον, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 183. Αἱ ὑπὸ τοῦ *I. Βελοῦδου* παρεχόμεναι πληροφορίαι, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 100 - 101, περὶ τοῦ Σωφρόνιου δὲν συμφωνοῦν πρὸς ἐκείνας τοῦ Βουλευσμᾶ. Ὁ Βελοῦδης παρουσιάζει τὸν Σωφρόνιον ἄφ' ἐνός μὲν ὡς τὸν κύριον συντελεστήν τῆς ἐπικρατήσεως εἰρήνης ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Βενετίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς τὸν κύριον φορέα τοῦ ὀρθοδόξου πνεύματος ἐν αὐτῇ. Ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δυνάμεθα ὁμῶς νὰ παραθεωρήσωμεν ἐν προκειμένῳ τὰς μαρτυρίας τοῦ Βουλευσμᾶ. Ὡς ἐκ τούτου τὸ θέμα τῆς διαγωγῆς τοῦ Σωφρόνιου δεόν νὰ διερευνηθῇ, διὰ νὰ διασαφηνισθῇ δεόντως καὶ ἡ στάσις αὐτοῦ ἐναντι τοῦ πατριαρχείου.

4. Βλ. 4ην ἐπιστολὴν πρὸς Σωφρόνιον, πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 129.

διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ ἰδίου του αἵματος ὁ ἐπιδείξῃ τὴν δέουσαν ἐν προκειμένῳ σοφίαν καὶ «εὐαγγελικὴν συμπάθειαν» καὶ ὡς ἰατρός, ὑπὸ τοῦ Κυρίου καταστάς, θεραπεύσῃ τὰ νοσήματα τῆς Ἐκκλησίας ταύτης².

Ὁ Βουλευσμᾶς ἐγνώριζε καλῶς ὅτι ἡ προτεινομένη ὑπ' αὐτοῦ διαλλακτικὴ θέσις, τὴν ὁποίαν ἔδει τὸ πατριαρχεῖον κατὰ τὸ δυνατόν τάχιστα νὰ λάβῃ, θὰ συνετέλει τὰ μέγιστα εἰς τὴν διαφύλαξιν τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἰς τὴν ἐπὶ μακρὸν ἐτι διάσωσιν τῆς ἀνθούσης ἑλληνορθόδοξου κοινότητος τῆς Βενετίας. Εἰς τὴν ἐπίτευξιν τούτου ἀπέβλεπεν ἡ πρὸς τὸν πατριάρχην Σωφρόνιον μετὰ τῆς ἐπιστολῆς του ἀποστολῆ τῆς αἰτήσεως συγγνώμης τῶν ἐφημερίων τοῦ ἱεροῦ ναοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὡς καὶ ἡ γενομένη ὑπ' αὐτοῦ παράκλησις, ὅπως αὕτη γίνῃ ὀπωσδήποτε ἀποδεκτὴ. Ἐπίστευεν οὗτος ἀκραδάντως ὅτι τότε μόνον ἦτο δυνατόν ὁ δημιουργηθεὶς «τάραχος» παρὰ τῷ λαῷ νὰ κατασιγᾶσθαι, αἱ πρὸς «ἀλλήλους ἐριδες» νὰ καταπαύσων, αὐτὸς ὁ Ἀμβρόσιος νὰ σωθῇ διὰ τῆς μετανόιας καὶ νὰ λαβῇ κάθε «χρόνιον νόσημα». Ἐθεώρει ὅτι ἡ ἀγάπη ἤθελεν ὀδηγήσει τοὺς πάντας εἰς ὑποταγὴν³. Ὁ Σωφρόνιος, φαίνεται, δὲν ἔλαβε δεόντως ὑπ' ὄψιν του τὰς ὑποδεξις τοῦ Βουλευσμᾶ καὶ οὕτω παρετάθη ἡ ἀνώμαλος ἐν Βενετίᾳ κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος⁴.

Ὁ Βουλευσμᾶς ὁμοίως δὲν κατέθεσεν εὐθύς τὰ ὄπλα. Ἐπεχείρησε κατὰ τὴν δευτέραν ἐπίσκεψιν αὐτοῦ εἰς Βενετίαν, ὅπως, ἀποκαλύπτων τοὺς ὑπούλους ὑπονομευτὰς τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοὺς δολίους σκοποὺς τῶν πρωτεργατῶν τῆς μεταξὺ τῶν χριστιανῶν διενέξεως, ἀποδείξῃ τὴν ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ἐκκλησίας τεκταινομένην ὑπ' αὐτῶν προδοσίαν⁵. Καὶ τότε μόνον ἐγκατέλιπε τὸν δυσχερέστατον τοῦτον ἀγῶνα, ὅτε ἀντελήφθη ὅτι διέφευγε πλέον ἢ προσπάθειά του αὕτη τῶν περιορισμένων δυνάμεων αὐτοῦ. Ἡ κατηγορία, τὴν ὁποίαν ἐξύφαναν καὶ διὰ τὸν Βουλευσμᾶν, ὁ ὁποῖος, ὡς φαίνεται, ἀδόλως καὶ

1. Αὐτόθι, σ. 128.

2. Αὐτόθι, σ. 127.

3. Αὐτόθι.

4. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ σχίσματος ἐν Βενετίᾳ ἔλαβε πολιτικὴν χροιάν κατὰ τὰ ἔτη 1763 - 1765. Ὁ ἰατρός τοῦ σουλτάνου Κάρος, καθὼς παρατηρεῖ ὁ *I. Βελούδης*, ἔργ. μν., σ. 94, ἐνεφάνισεν εἰς τὸν σουλτάνον τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Φατζέα ὡς ἀποβλέπουσαν εἰς τὸ νὰ ὑποχρεώσῃ ὀθωμανοὺς ὑπηκόους τοῦ κράτους τῶν Βενετῶν νὰ ἀποδεχθοῦν τὸ δοτικὸν δόγμα. Οὕτως ἡ θρησκευτικὴ ὑπόθεσις καθήντα πλέον πολιτικὴ. Διὰ τοῦτο ὁ μέγας Βεζίρης ἔδωκε σαφῆ ἐντολὴν εἰς τὸν πατριάρχην, ὅπως μὴ προβῇ εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Φατζέα. Οὕτω δὲν θὰ ἀνεμειγνύετο ὁ πατριάρχης εἰς πολιτικὰ πλέον ζητήματα. Ὡς ἐκ τούτου δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ ὀλιγωρία τοῦ πατριάρχου Σωφρόνιου ἐν προκειμένῳ εἶχε σχεδὸν τινὰ πρὸς τὰ προηγηθέντα ὡς ἄνω γεγονότα. Ἐξ ἄλλου ἐπισυνέβη καὶ ὁ θάνατος τοῦ πατριάρχου Σωφρόνιου φθίνοντος τοῦ ἔτους 1780, ὁπότε ἴσως οὗτος δὲν ἤδυνήθη νὰ λάβῃ τὰ ἐνδεικνυόμενα μέτρα, καίτοι εἶχε παρέλθει ὀλόκληρον ἔτος ἀπὸ τῆς μεσολαβήσεως τοῦ Βουλευσμᾶ παρ' αὐτῷ.

5. Βλ. 2αν ἐπιστολὴν πρὸς Χρῦσανθον καὶ Ἀγάπιον, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 181 καὶ 182.

ἀφιλοκερδῶς εἰργάζετο διὰ τὴν τακτοποίησιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος προβλήματος, ὑπῆρξεν ἰκανὴ νὰ ἀναγκάσῃ τοῦτον, ὅπως τὸ ταχύτερον, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἀποχωρήσῃ ἐκ Βενετίας, ἐγκαταλείπων τελικῶς τὸν ἀναληφθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἀγῶνα. Οἱ ἐχθροὶ τοῦ ἤχθησαν μέχρι τοῦ σημείου διὰ τῶν σκευωριῶν τῶν νὰ παρουσιάσουν τὸν Βουλευσμᾶν ὡς προσποιούμενον τὸν εὐσεβῆ διὰ νὰ καταλάβῃ τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τῆς Φιλαδελφείας¹. Μετὰ τὴν κατηγορίαν ταύτην ὁ Βουλευσμᾶς φαίνεται ὅτι πλεον οὐδόλως ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν διένεξιν. Εἰς οὐδεμίαν ἐπιστολὴν τοῦ εὐρομεν ἔστω καὶ νύξιν τινὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, καίτοι τοῦτο διὰ τὸν ὀξύνουν Βουλευσμᾶν ἀπετέλει βασικώτατον θέμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐὰν ἐπέλυε τὸ πρόβλημα τοῦτο, θὰ προσέφερε μεγίστην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῆς γραμμῆς αὐτῆς τῶν πρόσω, ἐνθα ὁ ἀγὼν πρὸς τοὺς Ρωμαϊοκαθολικοὺς ἐγένετο σῶμα πρὸς σῶμα.

B. ΑΙ ΕΝ ΜΟΛΔΟΒΑΧΙΑ ΛΥΘΑΙΡΕΣΙΑΙ ΚΛΗΡΙΚΩΝ

Μετὰ τὴν ἐσπευσμένην ἀναχώρησιν τοῦ Βουλευσμᾶ ἐκ Βενετίας καὶ τὴν ἐπὶ ἐπτάμηνον περίπτου διαμονὴν αὐτοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ², εὐρίσκομεν αὐτὸν ἐπὶ τρίμηνον διαμένοντα ἐν Καϊνένι καὶ ἐν τῷ «καθαρητρίῳ τόπῳ», τῇ «λαζαρέτῃ»³, ἐν ἀναμονῇ χορηγήσεως ἀδείας διὰ τὴν μετάβασιν αὐτοῦ εἰς Βιέννην πρὸς ἐκδοσιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βλεμμύδου. Ἐν Καϊνένι εὐρισκόμενος περιεπλάκη εἰς τινα ὑπόθεσιν αὐθαιρέτου ἀφαιρέσεως ἀντιμνησίων ὑπὸ κληρικῶν τινῶν παρ' ἐνοριῶν ὑπαγομένων εἰς τὸν μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας Γρηγόριον⁴. Τὸ ἀνήσυχον πνεῦμα τοῦ Βουλευσμᾶ, ὁ μέγας ζήλος αὐτοῦ περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα, ὡς καὶ ὁ διακαὴς αὐτοῦ πόθος, ὅπως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπικρατῇ ἀπόλυτος τάξις καὶ τὰ πάντα συμβαίνουν ἐν αὐτῇ συμφώνως πρὸς τοὺς κανόνας, συνετέλεσαν νὰ περιπλακῇ οὗτος εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην. Ἐξ ἄλλου φαίνεται ὅτι ὁ μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας ἔδωκεν ἀδειαν εἰς τὸν

1. Βλ. 3ην ἐπιστολὴν πρὸς Χρῦσανθον καὶ Ἀγάπιον, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 183 - 184.

2. Περὶ τὰ τέλη τοῦ φθινοπώρου τοῦ ἔτους 1781 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος τοῦ ἔτους 1782 ἀσφαλῶς ἀνεχώρησεν ὁ Βουλευσμᾶς ἐκ τῆς Βενετίας μεταβαίνων εἰς Βουκουρέστιον. Ἡ τελευταία ἐκ Βενετίας ἐπιστολὴ φέρει ἡμερομηνίαν 13 Νοεμβρίου 1781, ἡ δὲ πρώτη ἐκ Βλαχίας 3 Φεβρουαρίου 1782. Βλ. κῶδ. 6020 (513), σ. 183 καὶ 184.

3. Ἡ παραμονὴ τοῦ Βουλευσμᾶ ἐν Καϊνένι καὶ ἐν τῇ «λαζαρέτῃ» τῆς περιοχῆς ἐμπίπτει εἰς τὸ χρονικὸν διάστημα ἀπὸ Ἀπριλίου 1783 μέχρις Ἰουλίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀποσταλεισῶν ἐπιστολῶν. Βλ. 1ην ἐπιστολὴν πρὸς Σαούλ, ἱατρόν, κῶδ. 6020 (513), σ. 218, καὶ 1ην ἐπιστολὴν πρὸς Μανασσῆν Ἡλιάδην, κῶδ. 6020 (513), σ. 260.

4. Περὶ τοῦ Γρηγορίου βλ. *C. Emereau*, *Hymnographi byzantini*, «Echos d'Orient» 22 (1923), σ. 432.

Βουλευσῶν νὰ ἀσκή τὸ κηρυκτικὸν ἔργον εἰς τὴν ἐπαρχίαν του μεθ' ὄλων τῶν συνεπομένων αὐτῷ¹.

Τὰ πρῶτας πληροφορίας περὶ τῶν σχετικῶν ἀτασθαλιῶν κληρικῶν τινῶν² ἐν τῇ περιοχῇ ἀπὸ τοῦ Καϊνέι μέχρι τοῦ Ἀρζεσι³ ἔλαβεν ὁ Βουλευσῶς παρὰ τοῦ παρέχοντος εἰς αὐτὸν φιλοξενίαν ἐν Καϊνέι Γεωργίου Βατάχου καὶ τοῦ τελώνου Ἰωάννου. Οὗτοι διεμήνυσαν εἰς αὐτὸν τὰ περὶ τῶν «κραυγῶν» καὶ «τραγικῶν φωνῶν» τῶν κατοίκων αὐτῶν πλαγίων χωρίων, δι' ὧν οὗτοι διεξετραγώδουν τὴν ἀξιοδάκρυτον... τῶν ἀπὸ τὰς ἀγίας τραπέζας ἀντιμνησίων ἀπογύμνωσιν»⁴. Ὁ Βουλευσῶς ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ὑποχρεωμένον, ὅπως τὸ ταχύτερον ἐπέμβῃ, διότι ἄλλως θὰ ἐδημιουργεῖτο μέγας σάλος, ὁ ὅποιος δυνατὸν νὰ ὠδήγει εἰς παρεκτροπὰς τῶν τε κληρικῶν καὶ λαϊκῶν τῆς περιοχῆς. Σημειωτέον ὅτι ἡ ἀγανάκτησις τῶν κατοίκων ὑπῆρξε τόσο μεγάλη ἐνεκα τῆς ἀναρμόστου συμπεριφορᾶς ἐνίων κληρικῶν, ὥστε ὁ λαὸς ἐπεθύμει νὰ προβῇ εἰς βιαιότητα κατὰ τῶν κληρικῶν τούτων. Ἡ ἀποσόβησις τοῦ ἀνοσιουργήματος τούτου ἐπετεύχθη διὰ τῆς ἐγκαίρου ἐπεμβάσεως τοῦ Βουλευσῶ⁵. Τίνι τρόπῳ συνέβη, ὥστε τὰ πράγματα νὰ φθάσουν εἰς τοιοῦτον ἐκτραχηλισμὸν, ἐρχόμεθα νὰ ἐκθέσωμεν κατωτέρω, θεωροῦντες ταῦτα λίαν σημαντικά, ἀφ' ἑνὸς μὲν ὡς δηλωτικὰ τῆς συμβολῆς τοῦ Βουλευσῶ εἰς τὴν διευθέτησιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν προβλημάτων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὡς ἐνδεικτικὰ ἐνταυτῷ τῆς ἐπικρατοῦσης καταστάσεως ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Οὐγγροβλαχίας κατὰ τὴν περὶ τῆς ὁ λόγος περίοδον.

Ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Οὐγγροβλαχίας⁶ κατὰ τὸν ΙΗ' αἰ. ὑφίστατο ὁ θεσμὸς τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου⁷, ὅστις ἐδίδεν, ὡς γνωστὸν, λειτουργικὰ καὶ διοικητικὰ δικαιώματα εἰς τοὺς ἱερεῖς τοὺς διὰ χειροθεσίας καθισταμένους πρωτο-

1. Βλ. 5ην ἐπιστολὴν πρὸς Γρηγόριον Οὐγγροβλαχίας, κῶδ. 6020 (513), σ. 257.

2. Ὁ Βουλευσῶς μᾶς σημειοῖ ὅτι πλὴν τῆς ἀφαιρέσεως τῶν ἀντιμνησίων παρετηρήθη καὶ ἀφαιρέσεις τῶν ἀπαραιτήτων πρὸς τέλεσιν τῶν ἀκολουθιῶν βιβλίων, ὡς καὶ σφραγίσεις τῶν ἱερῶν σκευῶν. Βλ. 4ην ἐπιστολὴν πρὸς Γρηγόριον Οὐγγροβλαχίας, κῶδ. 6020 (513), σ. 241.

3. Αὐτόθι, σελ. 245.

4. Βλ. 2αν ἐπιστολὴν πρὸς Γρηγόριον Οὐγγροβλαχίας, κῶδ. 6020 (513), σ. 227.

5. Αὐτόθι, σ. 230.

6. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Οὐγγροβλαχίας βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, Αἱ ὀρθόδοξοι ἐκκλησίαι Σερβίας καὶ Ρουμανίας κατὰ τὸ ἱστορικὸν αὐτῶν παρελθόν καὶ τὴν νέαν συγκρότησιν, ἐν Ἱεροσολύμοις 1923, Γ. Κοινάρη, Ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ὡς πολιτιστικὴ δύναμις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἐν Ἀθήναις 1948, Κ. Ράλλη, Περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν μητροπολιτῶν Οὐγγροβλαχίας ἀπὸ μεσοῦντος τοῦ ΙΔ' αἰ. μέχρι μεσοῦντος τοῦ ΙΘ' αἰ., «Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν» 9 (1934), σ. 298 - 301.

7. Περὶ τοῦ θεσμοῦ τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου βλ. Ι. Ράμφου, Τὸ ἀξίωμα τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐν Ἀθήναις 1952 καὶ Κ. Ράλλη, Περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου, «Πρακτικὰ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν» 11 (1936), σ. 98 κ.έ.

πρεσβυτέρους. Ἐν Ἀρξεσι κατεῖχε τὸ ἀξίωμα τοῦτο πρεσβύτερός τις ὀνόματι Βεκίλης¹, ὁ ὁποῖος ἦτο, ὡς φαίνεται, ρουμανικῆς καταγωγῆς καὶ δὲν ὠμίλει τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν². Οὗτος, καταχρόμενος τῆς δοθείσης εἰς αὐτὸν ἐξουσίας καὶ πρὸς χρηματισμὸν εἰς ὄφελος αὐτοῦ τοῦ ἰδίου καὶ τῶν συνεργατῶν αὐτοῦ, διώρισε πρεσβύτερον τινα μετὰ τινος διακόνου, ὅπως, περιερχόμενοι τὰς κώμας καὶ τὰ χωρία τὰ ὑπαγόμενα εἰς τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ, συγκεντρώσουν τὰ δῆθεν φθαρέντα ἀντιμήνια, ἀσκοῦντες καὶ πλείσιν ἀνεπίτρεπτον ἐπὶ τῶν ἱερέων καὶ προκρίτων, διὰ νὰ ἀναγκάσουν αὐτούς νὰ ἐκλιπαρήσουν τὴν ἀναστολήν ἢ ματαίωσιν τῆς λήψεως τοῦ μέτρου τούτου, κατόπιν καταβολῆς βεβαίως χρηματικῆς τινος ποσοῦ³. Εἰς περίπτωσιν δέ, καθ' ἣν δὲν ἐδωροδοκοῦντο οἱ κληρικοὶ οὗτοι ὑπὸ τῶν ἱερέων καὶ προκρίτων τῶν ἐνοριῶν, παρελάμβανον μεθ' ἑαυτῶν τὰ ἀντιμήνια, ὀρίζοντες συγχρόνως νὰ ἐξοικονομηθοῦν καὶ δώδεκα γρόσια ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτῶν. Οὕτως εἶχον συγκεντρωθῆ, κατὰ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ τοῦ διακόνου, πενήκοντα δύο ἀντιμήνια, πλὴν τῶν ἑξ, τὰ ὁποῖα ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ὁ διάκονος, ὅτε συνηντήθη μετὰ τοῦ Βουλευμαῖ.

Ἡ συνάντησις τοῦ Βουλευμαῖ μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ πρωτόπαπα ἐγένετο ἐν Καϊνένι καὶ ἐν τινι τῆς κώμης ναῶ, ἐνθα οὗτοι ἐπεχείρουν νὰ θέσουν εἰς ἐφαρμογὴν τὰ σχέδιά των τῆς «ἱερολωποδυσίας» καὶ «ἀργυρομανίας». Ὁ Βουλευμαῖς ἐν τῇ 2α ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν Γρηγόριον Οὐγγροβλαχίας ἐξέθεσε λεπτομερῶς τὰ τῆς στιχομυθίας⁴ αὐτοῦ μετὰ τῶν παρανόμως ἐνεργησάντων κληρικῶν. Κατὰ τὰς ὑπ' αὐτοῦ δεδομένας πληροφορίας⁵, οὗτοι ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν ἐπιστολὴν τοῦ πρωτόπαπα, διὰ τῆς ὁποίας ἐξουσιοδοτοῦντο, ὅπως προβαίνουν εἰς τὰς ὡς ἄνω ἐκτεθείσας ἐνεργείας. Ἰσχυρίζοντο δ' ἐξ ἄλλου ὅτι ὁ μητροπολίτης εἶχεν ἀποστείλει κατὰ τὸ μέγα Σάββατον «δραστήριον ἐνταλμα» πρὸς τὸν πρωτοπρεσβύτερον, διὰ νὰ συγκεντρώσῃ οὗτος τὰ φθαρέντα ἀντιμήνια. Ὁ Βουλευμαῖς, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἀντεμετώπισε θαυμασίως τὴν κατάστασιν, ἐκτιμήσας ταύτην ὀρθῶς. Κατ' ἀρχὰς μὲν βασισθεὶς εἰς τὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας ἔλαβε παρά τε κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἀντελήφθη

1. Βλ. 3ην καὶ 4ην ἐπιστολὰς πρὸς Γρηγόριον Οὐγγροβλαχίας, κῶδ. 6020 (513), σ. 232 καὶ 241.

2. Βλ. 3ην ἐπιστολὴν πρὸς Γρηγόριον Οὐγγροβλαχίας, ἐνθ' ἀνωτέρω.

3. Βλ. 2αν καὶ 3ην ἐπιστολὰς πρὸς Γρηγόριον Οὐγγροβλαχίας, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 227 καὶ 236, ἐνθα σημειοῦται ὡς ἀναγκαῖα ἡ καταβολὴ τοῦ ποσοῦ τῶν 10 ὀβολῶν δι' ἕκαστον ἀντιμήνιον.

4. Ἡ στιχομυθία πιθανῶς ἐγένετο εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Συμπεραίνομεν τοῦτο ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι, ὅτε συνωμίλησεν ὁ Βουλευμαῖς μετὰ τοῦ πρωτόπαπα Βεκίλη, ἐχρησιμοποίησε διερμηνέα. Τοῦτο ἐτονίσθη ἰδιαιτέρως ὑπὸ τοῦ Βουλευμαῖ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς του, ἐνῶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει οὐδὲν περὶ διερμηνέως ἀναφέρεται.

5. Βλ. 2αν ἐπιστολὴν πρὸς Γρηγόριον Οὐγγροβλαχίας, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 227 κ.ε.

τὴν διάφορον — καὶ δὴ ἀναλόγως πρὸς τὴν διάθεσιν τῶν ἱερέων τῶν χωρίων νὰ ἀμείβουν αὐτοὺς γενναίως ἢ μὴ — μεταχείρισιν τούτων ἐκ μέρους τῶν περιερχομένων τὰς κώμας «χριστεμπόρων», ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξετάσας τὰ ἀντιμῆνσια, τὰ ὅποια μεθ' ἑαυτῶν ἔφερον, εὗρεν ὅτι μόνον τὸ ἐν ἐκ τῶν ἐξ ἤτο ἐφθαρμένον. Πεισθεὶς οὕτω περὶ τοῦ παρανόμου τῆς πράξεως τούτων, ἔγραψε πρὸς τὸν Γρηγόριον ἐκθέτων πρὸς αὐτὸν λεπτομερῶς τοὺς λόγους, οἱ ὅποιοι ἐπέτρεψαν εἰς αὐτὸν νὰ ἀχθῆ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι εὕρισκετο πρὸ μιᾶς αἰσχίστης ἀπάτης. Οἱ λόγοι, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο, ἦσαν οἱ ἑξῆς: 1) οἱ περιερχόμενοι τὰς κώμας κληρικοὶ ἦσαν ἀμαθεῖς, ἀνευλαβεῖς καὶ αἰνόφυγοι, 2) δὲν ἦτο δυνατὸν ὁ μητροπολίτης νὰ εἶχεν ἀποστείλει αὐτοὺς διὰ μιᾶν καὶ μόνην ὑπόθεσιν ἀνά τὰς κώμας, διότι ἦτο γνωστὸν, ὅτι συνήθως οἱ οὕτως ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου ἀποστελλόμενοι ἐπελαμβάνοντο ὅλων τῶν ὑποθέσεων τῶν ἐνοριῶν, 3) εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ἀπεστέλλοντο εἰδήμονες τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἄνδρες, 4) οἱ κληρικοὶ οὗτοι δὲν ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν τὰ ἀντιμῆνσια, τὰ ὅποια θὰ ἐχορηγοῦντο ἐναντι τῶν ἐφθαρμένων καὶ 5) τὸ ὅλον ἔργον ἐφαίνετο ὅτι ἐγίνετο πρὸς χρηματισμὸν. Ἡ λογικὴ τοῦ Βουλευσμᾶ παρουσιάζετο ἀκαταμάχητος. Ἡ δικαίωσις τῶν ἀπόψεων του ἐγένετο, ὅτε οὗτος ἔλαβεν ἀπάντησιν περὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ καταγγεληθέντων παρὰ τοῦ Γρηγορίου Οὐγγροβλαχίας¹. Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἐπιδιώξει καὶ μετὰ τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου συνάντησιν, ἡ ὅποια καὶ ἐπραγματοποιήθη. Κατ' αὐτὴν ἐγένετο ἐκτελής συζήτησις μεταξὺ Βουλευσμᾶ καὶ Βεκίλη περὶ τοῦ νομίμου ἢ μὴ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνεργείας τῶν κληρικῶν. Ὁ πρωτοπρεσβύτερος ὑπέπεσεν εἰς πλείστας ἀντιφάσεις. Ἡ κυρία αὐτοῦ προσπάθεια ἐστράφη εἰς τὸ νὰ πείσῃ τὸν Βουλευσμᾶν περὶ τοῦ ἐγκύρου τῶν ἐνεργειῶν του διὰ τῆς προσκομίσεως «διακελεύσεως» τοῦ μητροπολίτου, γεγραμμένης «βλαχιστί»². Ὁ Βουλευσμᾶς ἀμφέβαλλε διὰ τὴν γνησιότητα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἡ ὅποια σημειωτέον μετεφράσθη εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ τελώνου Ἰωάννου τοῦ χρησιμοποιηθέντος καὶ κατὰ τὴν στιχομυθίαν ὡς διερμηνέως. Ὡς ἐκ τούτου ἀμφότεροι συνεφώνησαν κατ' ἀρχὰς νὰ ἀποσταλῆ

6. Τὰ τῆς ἀπαντήσεως βλ. ἐν τῇ 5ῃ ἐπιστολῇ πρὸς Γρηγόριον Οὐγγροβλαχίας, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 257.

7. Ἐκ τούτου καθίσταται φανερόν ὅτι ἤδη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐχρησιμοποιεῖτο εὐρέως ἡ γλῶσσα τῶν Ρουμάνων. Τοῦτο συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ὅτι ὑπὸ τῶν ἐλλήνων ἐκκλησιαστικῶν ἡγετῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας κατὰ τὴν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν διώκουν τὴν χώραν οἱ Φαναριῶται, οὐδεμία προσπάθεια κατεβλήθη ἐξελληνισμοῦ τῶν κατοίκων αὐτῆς, ἀλλ' ὅπως ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ δρᾶσαντας ὡσαύτως Σλάβους, ἐπεχειρήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, μετ' ἐπιτυχίας μάλιστα, διὰ τῆς ἰδρύσεως σχολείων καὶ τυπογραφείων ἢ καλλιέργεια τῆς ρουμανικῆς γλώσσης. Πρβλ. Β. Στεφανίδου, Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, ἐν Ἀθήναις 1948, σ. 410, Τρ. Εὐαγγελίδου, Ἡ παιδεία ἐπὶ τουρκοκρατίας, ἐν Ἀθήναις 1936, τόμ. 2ος, σ. 242 - 243 καὶ Δ. Οἰκονομίδου, Ρουμανικὴ Ἐκκλησία, ἐν ΘΗΕ, 10, 846 καὶ κυρίως Γ. Κοσιδάρη, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 89 κ.ε.

αὕτη ἢ αἴσον ἀπαράλλακτον» αὐτῆς εἰς τὸν μητροπολίτην καὶ νὰ ἀναμείνουν οὗτοι τὴν ἀπάντησιν τοῦ μητροπολίτου περὶ τῆς γνησιότητος τῆς ἐπιστολῆς. Ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὸς τυγχάνει ὁ τόνος τῆς συζητήσεως. Ὁ Βουλευσμᾶς ἐπιτιμᾷ δριμύτατα τὸν πρωτοπρεσβύτερον, ὁμιλῶν ὡς ἐξουσίαν ἔχων. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι οὗτος ἦτο διερχόμενός τις κληρικός, χωρὶς οὐδεμίαν ἐμφανῆ ἐξουσίαν ἐκ μέρους τοῦ μητροπολίτου δι' ἐπέμβασιν εἰς τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα τῆς περιφερείας του, ἀντιλαμβάνεται τις πόσῃν ἐπιρραῆν ἦσκει τὸ πατριαρχεῖον εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην¹, ὥστε ἀπλοῦς κληρικός αὐτοῦ νὰ ἀσκήσῃ δριμύτατον ἔλεγχον καὶ νὰ ζητῇ ἀπαλογίαν διὰ παρατηρουμένας ἀτασθαλίαις. Ὁ πρωτοπρεσβύτερος ὁμως, ἐν συνεχείᾳ, δὲν ἐπέδειξε διάθεσιν νὰ ἀναμείνῃ τὴν ἀπάντησιν τοῦ μητροπολίτου, ἀλλ' ἐπεχείρησε νὰ δικαιολογηθῇ διὰ τῆς ψευδολογίας καὶ οὐχὶ διὰ τῆς μετανοίας. Προσέτι ἀφῆκεν οὗτος νὰ ἐννοήσῃ ὁ Βουλευσμᾶς ὅτι κατὰ τὴν ἐορτὴν τοῦ ἀγίου Κωνσταντίνου θὰ μετέβαινε πρὸς συνάντησιν τοῦ μητροπολίτου «ἀργυροφόρος, ἰχθυοφόρος, ἀπιοφόρος καὶ ποικιλοδωροφόρος», διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ παρουσιάσῃ εἰς τὸν μητροπολίτην τὸν Βουλευσμᾶν μὲν «ἰταμόν» καὶ «πικρολόγον», ἑαυτὸν δὲ ἀπολύτως ἀθῶον. Ἐπεθύμει οὕτω νὰ διαπράξῃ ἐλεεινοτάτην ἀδικίαν, νὰ παρουσιάσῃ, τουτέστι, τὸν δρέψαντα πικρίας, λύπας καὶ ἀμυθήτους θλίψεις ὡς ἀγωνιζόμενον κατὰ τοῦ ποιμνίου τῆς Ἐκκλησίας, ἑαυτὸν δέ, τὸν καρπωθέντα καὶ «τυρὸν καὶ γάλα καὶ βούτυρον καὶ ἔριον παρὰ τῆς ποιμνῆς, καὶ αὐτοῦ πολλάκις τοῦ δέρματος μὴ φειδόμενον... καὶ τὰ ἀνόσια πράττοντα», ὡς ἐνδιαφερόμενον ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου². Τοσαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἀναίσχυντία τοῦ πρωτοπρεσβυτέρου τούτου, ὥστε ὁ Βουλευσμᾶς ἐθεώρησεν ἄκρως ἀναγκαῖον νὰ ἐπιβληθῇ, ἀσφαλῶς πρὸς παραδειγματισμόν, αὐστηροτάτη ποινὴ εἰς τὸν ἐπικίνδυνον τοῦτον διὰ τὴν εὐρυθμον λειτουργίαν τῆς Ἐκκλησίας κληρικόν. Ἐπειδὴ μάλιστα ὁ Βουλευσμᾶς ἀφ' ἐνός μὲν δὲν ἀντελήφθη τὸν μητροπολίτην νὰ ἐνεργῇ ἀμέσως καὶ δραστηρίως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐφοβεῖτο τὰς συκοφαντικὰς διαθέσεις τῶν ἀντιπάλων του, ἀπηυθύνθη πρὸς τὸν Νεόφυτον Κουσοκαλυβίτην δι' ἐπιστολῶν³, παρακαλῶν αὐτόν, ὅπως ἐπιληφθῇ τοῦ ζητήματος τούτου, διὰ νὰ μὴ μείνουν ἀτιμώρητοι οἱ «ἀγικεδύται» καὶ «θεοκάπηλοι». Ἡ ὅλη ὑπόθεσις, ἐξ ἄλλου, ἀπέβαινε εἰς βᾶρος τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας, καθ' ὅσον ἐξέσπασεν ἐν τῷ μεταξύ κατακραυγὴ τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ μητροπολίτου⁴.

Ποίαν ἀκριβῶς ἐκβασιν εἶχον αἱ σύντοναι αὗται προσπάθειαι τοῦ Βουλευσμᾶ, δὲν γνωρίζομεν. Πάντως φαίνεται ὅτι ὁ μητροπολίτης ἀντελήφθη ὀρθῶς

1. Πρβλ. σχετικῶς Β. Στεφανίδου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 411 καὶ 688.

2. Βλ. 3ην ἐπιστολὴν πρὸς Γρηγόριον Οὐγγροβλαχίας, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 238 - 239.

3. Βλ. 1ην καὶ 3ην ἐπιστολὰς πρὸς Νεόφυτον Κουσοκαλυβίτην, κῶδ. 6026 (513), σ. 245 κ.ε. καὶ 258.

4. Βλ. 2αν ἐπιστολὴν πρὸς Γρηγόριον Οὐγγροβλαχίας, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 229.

τὰς ὑποδείξεις τοῦ Βουλευσμά¹, καὶ ὡς ἐκ τούτου ὑποθέτομεν ὅτι θὰ ἔλαβε τὰ ἀπαιτούμενα εἰς τὴν περίστασιν μέτρα. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἀγόμεθα καὶ ἐκ τινος προηγουμένου. Ὅτε ὁ Βουλευσμάς ἔνεκα ἀτασθαλιῶν παρατηρηθεισῶν ἐν Βουκουρεστίῳ περί τὴν λατρείαν καὶ εἰδικώτερον περί τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων² συνέστησεν εἰς τὸν Γρηγόριον τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων, οὗτος εὐθὺς ἐπελήφθη τοῦ ζητήματος καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν διόρθωσιν τῶν κακῶς ἀντιμετωπιζομένων ἐκκλησιαστικῶν προβλημάτων. Ἐξ ἄλλου ὁ μητροπολίτης ἀσφαλῶς ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἀποσταλείσας πρὸς αὐτὸν ἐκθέσεις³ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν περί τῶν συμβάντων. Αὗται συνετάχθησαν τῇ προτροπῇ τοῦ Βουλευσμά, παρεδόθησαν εἰς αὐτὸν καὶ δι' αὐτοῦ ἀπεστάλησαν εἰς τὸν μητροπολίτην διὰ τὰ περαιτέρω⁴.

Περατοῦντες τὴν παράγραφον ταύτην, θεωροῦμεν ἀπαραίτητον νὰ τονίσωμεν ἰδιαιτέρως τὸν τρόπον ἐνεργείας τοῦ Βουλευσμά εἰς τὴν προκειμένην περίπτωση, καθ' ὅσον μάλιστα οὗτος, ἐν γενικαῖς βεβαίως γραμμαῖς, ὑπῆρξεν ὁ τρόπος ἐνεργείας αὐτοῦ εἰς ἀπάσας τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἀντιμετωπισθείσας περιστάσεις. Περὶ τούτου κάμνει λόγον ὁ Βουλευσμάς ἐν τῇ 1ῃ πρὸς Νεόφυτον ἐπιστολῇ του⁵. Κατ' ἀρχάς, ὡς ἔγραφεν, ἐπεθύμει νὰ γνωρίζῃ καλῶς τὰ πράγματα, πρὶν ἢ προβῆ εἰς οἰανδήποτε ἐνέργειαν. Ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ ζητήσῃ τὴν συμπαράστασιν μάλιστα φίλων καὶ γνωστῶν του εἰς ἀναληφθέντα ὑπ' αὐτοῦ ἀγῶνα, τότε ἡ προσοχὴ αὐτοῦ ἐνετεινέτο ἔτι μᾶλλον, ὥστε νὰ κατέχῃ καλῶς τὰ ζητήματα διὰ νὰ ἀποφεύγῃ νὰ θέτῃ αὐτοὺς εἰς δύσκολον θέσιν. Ἐξ ἄλλου ἐπραττε τὸ πᾶν, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν κατηγορίαν τοῦ ἀσέμνου καὶ τοῦ ἐπιφθόνου δι' ἑαυτὸν καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ. Ἡ ὅλη σειρά τῶν ἀποσταλείσων ἐπιστολῶν

1. Βλ. 5ην ἐπιστολὴν πρὸς Γρηγόριον Οὐγγροβλαχίας, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 256 καὶ 257.

2. Αἱ παρατηρηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Βουλευσμά ἐν Βουκουρεστίῳ ἀτασθαλίαι, ὡς ὁ ἴδιος χαρακτηριστικῶς λέγει, ἦσαν· «τὰ τε πάντη ἀνοίκεια βαπτιστήρια τῇ ἄνωθεν παραδόσει, τὸ πόρρω τῆς ἐκκλησιαστικῆς πράξεώς τε καὶ παραδόσεως καὶ ἀποστολικῆς καὶ εὐαγγελικῆς διατάξεως γιγνόμενον, οἱμοι, δι' ἐκχύσεως βάπτισμα καὶ τὸ αὐτὸ τοῦ δεσποτικοῦ σώματος τε καὶ αἵματος μεταδιδόμενον, φεῦ, τοῖς πολλοῖς ἀπλοῦν κρασόψωμον· πρὸς δὲ τούτοις ἐν τε τῷ μυστηρίῳ τῆς ἐξομολογήσεως, κἄν ταῖς τῶν σωτηρίων παθῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ταῖς λαμπροφόροις ἡμέραις, καὶ ἄλλοτε πολλάκις, οὐκ ὀλίγα τῶν ἀπηγορευμένων ἐώρακα καὶ ἀκήκοα πᾶνυ παρ' ἐντολὴν καὶ ὄρον καὶ τάξιν γινόμενα ἐκκλησιαστικὴν καὶ πολλῶν δακρύων καὶ θρήνων γέμοντα» (1ῃ ἐπιστολῇ πρὸς Γρηγόριον Οὐγγροβλαχίας, κῶδ. 6020 (513), σ. 224).

3. Αἱ ἐκθέσεις εἶχον γραφῇ ρουμανιστί. Τοῦτο ἰδιαιτέρως ἐτόνιζεν ὁ Βουλευσμάς, γράφων πρὸς τὸν Νεόφυτον Καυσοκαλυβίτην (βλ. 1ην ἐπιστολὴν, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 246). Μήπως δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἤθελε νὰ τονίσῃ τὸ γνήσιον αὐτῶν;

4. Βλ. 4ην ἐπιστολὴν πρὸς Γρηγόριον Οὐγγροβλαχίας, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 240-241, καὶ 3ην ἐπιστολὴν πρὸς Νεόφυτον Καυσοκαλυβίτην, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 258.

5. Ἐνθ' ἄνωτέρω.

ὑπὸ τοῦ Βουλευσμά διὰ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος θέμα, ὡς καὶ ἡ ἐχέφρων διαπραγμα-
τευσις τῆς ὑποθέσεως ταύτης, αἱ ἐπιτιθέμεναι ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς συζητήσεις
μετὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ καὶ ἡ θεμελίωσις τῶν ἀπόψεών του δι' ἐπιχειρημά-
των ἀποτελοῦν ἐνδεικτικὰ τοῦ χαρακτήρος τοῦ ἀνδρὸς τούτου, δι' ὃ καὶ ἰδαι-
τέρως δεόν νὰ μελετηθοῦν.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΚΑΤΕΧΕΥΣΕΩΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

7. Ο ΛΟΓΩΝ ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑΝ

Ὁ Βουλευσμᾶς, καθὼς καὶ ἄλλοι λόγιοι τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος, ἠγωνίσθη διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς παιδείας ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει. Φαίνεται ὅτι ὀρθῶς συνέλαβε τὰ ὑφιστάμενον σχετικὸν πρὸς τὴν παιδείαν πρόβλημα ἐν ταῖς περιοχαῖς τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς ἐπικρατείας. Τὰ αἷτια τῆς κακοδαιμονίας τῆς ἑλληνικῆς παιδείας ἦσαν ἔλλειψις βιβλίων, ἀνεπάρκεια σχολῶν καὶ λειψανδρία ἐν τῷ διδασκαλικῷ κλάδῳ. Ὁ Βουλευσμᾶς, γνωρίζων ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦτο δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ λυθῆ, ἠγωνίσθη δι' ὄλων αὐτοῦ τῶν δυνάμεων κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε τοῦτο τοῦλάχιστον νὰ ἀμβλυνθῆ. Μία ἐκ τῶν κυρίων αὐτοῦ προσπαθειῶν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου ὑπῆρξεν ὁ ἀγὼν αὐτοῦ διὰ τὴν διάδοσιν τῶν θεολογικῶν καὶ γενικώτερον τῶν μορφωτικῶν βιβλίων.

Α. ΔΙΑΔΟΣΙΣ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὁ Βουλευσμᾶς κατέβαλεν ἀξιόλογον προσπάθειαν διαδόσεως τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ μορφωτικῶν βιβλίων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπίστευεν ὅτι ἠδύναντο πάντες, ἰδιαιτέρως ὅμως οἱ κληρικοί, νὰ διαφωτίζωνται οὕτως, ὥστε νὰ καθίστανται ἱκανοὶ νὰ ἀντιμετωπίζουν τὰ φλέγοντα πνευματικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς των. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον παρατηροῦμεν ὅτι ὁ Βουλευσμᾶς ἀντήλασεν ἐπιστολάς μετὰ πολλῶν προσώπων, καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, προσέτι ὅμως καὶ διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς δεούσας συνεννοήσεις μετ' αὐτῶν, προκειμένου νὰ λάβῃ καὶ κατόπιν, εἴτε δωρεὰν εἴτε ἐπὶ χρήμασι, νὰ διανείμῃ τὰ ἀποστελλόμενα πρὸς αὐτὸν βιβλία. Χαρακτηριστικὴ σχετικὴ περίπτωσις τυγχάνει ἡ γνωστὴ εἰς ἡμᾶς ἐκ τῆς 11ης ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Νικηφόρον Θεοτόκην¹, ὑπὸ ἡμερομηνίαν 20 Ἰουνίου 1789. Φαίνεται ὅτι, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Βουλευσμᾶς ἀπέστειλε πρὸς τὸν Θεοτόκην τὴν ἐπιστολήν του ταύτην, παρετηρεῖτο ἔντονος δραστηριότης τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας². Ὡς ἐκ τούτου ὁ Νικηφόρος εἶχεν ἐκπονήσει σύγγραμμα,

1. Κῶδ. 6020 (513), σ. 414 - 418. Παρομοίας περιπτώσεις ἀπαντᾷ τις ἐν τῇ 1ῃ ἐπιστολῇ πρὸς Ἀθανάσιον Πάριον, κῶδ. 6020 (513), σ. 419, ὡς καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς πρὸς Ζωσιμάδου (βλ. τὸν ἐν τῷ τέλει τῆς μελέτης ταύτης πίνακα τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Βουλευσμᾶ).

2. Πρβλ. *T. Ware*, ἔργ. μν., σ. 16 κ.έ.

τοῦ ὁποίου ὁ τίτλος δὲν ἀναφέρεται ρητῶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ¹, λέγεται ὁμως ἐν αὐτῇ ὅτι τὸ περιεχόμενον τοῦ ἐστρέφετο κατὰ τῶν οὐνιτῶν². Ἐξ ἄλλου ὁ Βουλησιμᾶς ἔλαβεν ἐξ αὐτοῦ ἑκατὸν εἰκοσιν ἀντίτυπα, ἀποσταλέντα διὰ τοῦ Ἀγγέλου Μαμμέρα, πρὸς δωρεάν διακομὴν, συμφώνως πρὸς τὰς δοθείσας ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ὁδηγίας. Ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ περισσότεραι ἐκδόσεις βιβλίων δὲν ἠρίθμουν πολλὰ ἀντίτυπα καὶ ὅτι μόνον ἐν προκειμένῳ θὰ διενέμοντο ἐξ αὐτῶν ἑκατὸν εἰκοσι βιβλία δωρεάν, ἀντιλαμβάνεται ὅποια ἀξιόλογος προσπάθεια κατεβάλλετο ὑπὸ τῶν λογίων τοῦ Γένους διὰ τὴν διάδοσιν τοῦ βιβλίου καὶ δι' αὐτῆς διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ τε κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ.

Ὁ Βουλησιμᾶς καὶ ἄλλοι³ ἀνέλαβον καὶ ἕτερα βιβλία νὰ διαθέσουν, εἴτε ἐναντι τοῦ ἀντιτιμίου των εἴτε δωρεάν. Ἐν τῇ ἀνωτέρῳ μνημονευθείσῃ ἐπιστολῇ γίνεται λόγος καὶ περὶ τῶν «Σειρῶν», χωρὶς νὰ παρέχῃται ὁ πλήρης τίτλος αὐτῶν⁴. Ἐκ τῆς πωλήσεως τούτων παρεδόθη εἰς τὸν Βουλησιμᾶν χρηματικὸν τι ποσόν, ὡς καὶ τινα ἐξ αὐτῶν τεύχη, τὰ ὅποια ἔδει νὰ διαθέσῃ οὗτος εἰς ὑποδειχθησόμενα εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ συγγραφέως πρόσωπα⁵.

1. Πρόκειται προφανῶς περὶ τοῦ ἔργου «Ἀπόκρισις ὀρθοδόξου τινὸς πρὸς τινα ἀδελφὸν ὀρθόδοξον περὶ τῆς τῶν κατολικῶν δυναστείας...», ἐν Χάλλῃ 1775. Τοῦτο ἔσχε καὶ ἑτέρας ἐκδόσεις, τὴν 2αν ἐν Κερκύρᾳ 1851 καὶ τὴν 3ην ἐν Ἀθήναις 1853.

2. Κατὰ τὴν περὶ τῆς ὁ λόγος ἐποχὴν συνεγράφησαν καὶ ἐξεδόθησαν πλεῖστα ὄσα συγγράμματα κατὰ τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν καὶ Προτεσταντῶν, παρουσιασθείσης οὕτως ἀξιολόγου πνευματικῆς κινήσεως. Πρβλ. Α. Βακαλοπούλου, ἔργ. μν., τόμ. 2ος, σ. 197. Τὴν πληθύν, ὡς καὶ τοὺς τίτλους αὐτῶν βλ. παρὰ Ε. Legrand, Bibliographie Hellénique, Paris 1928, τόμοι 2, καὶ Α. Δημητρακοπούλου, Ὁρθόδοξος Ἑλλάς, ἤτοι περὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν γραφάντων κατὰ τῶν Λατίνων..., ἐν Λειψίᾳ 1872.

3. Ἀναφέρονται ὡς ἀσχολούμενοι εἰς τὸ αὐτὸ μετὰ τοῦ Βουλησιμᾶ ἔργον, τῆς διαδόσεως τουτέστι καὶ διαθέσεως τῶν βιβλίων, κληρικοί, ὡς καὶ λαϊκοί, μετερχόμενοι τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἐμπόρου, Ἀγγελὸς τις Μαμμέρας ἢ Μαμέρης, ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἰάκωβος Πάικος, ὡς καὶ τις ἀρχιμανδρίτης ἀγιοταφίτης, χωρὶς νὰ κατονομάζῃται, ὁ ἔμπορος Μαργαρίτης Μπουλέτζελου, ὡς καὶ ὁ ἐν Μόσχᾳ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ ἔμπορος Ἀθανάσιος, οἱ διδάσκαλοι Χρῦσανθος Καραβίας καὶ Ἀθανάσιος Πάριος.

4. Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ βιβλίου ἔχει ὡς ἐξῆς: «Σειρὰ ἐνὸς καὶ πεντήκοντα ὑπομνημάτων εἰς τὴν ὀκτάτευχον καὶ τὰ τῶν Βασιλειῶν ἤδη πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα ἀξιῶσει μὲν τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ γαληνοτάτου ἡγεμόνος πάσης Οὐγγροβλαχίας κυρίου κυρίου Γρηγορίου Ἀλεξάνδρου Γκίκα, ἐπιμελεῖα δὲ Νικηφόρου ἱερομονάχου τοῦ Θεοτόκου, τόμος πρῶτος τὴν πεντάτευχον περιέχων, ἐν Λειψίᾳ τῆς Σαξονίας, ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Βρεϊτκόπφ, ἔτει ἄψοβ', τόμος δευτέρος τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ναυῆ, τοὺς Κριτάς, τὴν Ρούθ καὶ τὰς τέσσαρας Βασιλείας περιέχων, ἔτει ἄψογ'».

5. Εἰς ποίους θὰ ἀπεστέλλοντο τὰ βιβλία ἀναφέρεται ἐν τῇ 11ῃ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Νικηφόρον Θεοτόκην, ἐνθ' ἀνωτέρω. Οὗτοι ἦσαν ὁ ἱεροδιδάσκαλος Ἀθανάσιος Πάριος, ὁ ἀμβλυοπῶν ἀδελφὸς Χρῦσανθος, ὁ τέως πατριάρχης Προκόπιος, ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Παρθένιος, ὁστις εἶχε διατελέσει καὶ πρωτοσύγγελος ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ ἐξ Ἀγράφων ἱερομόναχος Γαβριήλ, ὁστις ἐτύγχανεν ἀγνωστος εἰς τὸν Νικηφόρον, ὁ Νεόφυτος, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Ἀνθιμος, πατριάρχης Ἱεροσολύμων καὶ ὁ πατριάρχης Ἀντιο-

Ἰδιαίτερος ἐνδιεφέρθη ὁ Βουλευσμᾶς νὰ ἀποκτήσῃ αὐτὸς ὁ ἴδιος, καὶ δι' αὐτοῦ ἕτερα πρόσωπα, βιβλία ἀνατρεπτικὰ τῶν θεωριῶν τοῦ Βολταίρου¹. Ἐκ τῶν διαλαμβανομένων ἐν τῇ μνημονευθείσῃ ἐπιστολῇ καθίσταται φανερόν ὅτι αἱ ἰδέαι τοῦ Βολταίρου διεδίδοντο εὐρέως παρὰ τοῖς Ἕλλησι.

Ὁ Βουλευσμᾶς ἐπεθύμει τὴν «ὀλοσχερεστάτην ἀνατροπὴν τῶν ἰδεῶν τοῦ Βολταίρου», δι' ἧ καὶ παρεκάλει τὸν Νικηφόρον νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν πρὸ τεσσάρων ἐτῶν ὑπόσχεσίν του περὶ συγγραφῆς σχετικοῦ βιβλίου, ὡς καὶ τὴν ἀποστολὴν ἀντιτύπων αὐτοῦ πρὸς διανομὴν ἐκ μέρους του, ὅπου ἔδει. Εἶχε δὲ τὴν φιλοδοξίαν οὗτος νὰ δεχθῆ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀντιτύπων τοῦ βιβλίου, διὰ νὰ τὸ διανείμῃ, δι' ἧ καὶ ἔγραφεν ὅτι, ἐφ' ὅσον «ἐν ὀλίγοις ἐκρίθη πιστὸς διανομεύς», θὰ ἠδύνατο καὶ ἐν «πολλοῖς» νὰ φανῆ ἀντάξιός τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ συγγραφέως. Δὲν γνωρίζομεν, ἐὰν ὁ Βουλευσμᾶς ἔλαβε τελικῶς τὰς κατὰ τοῦ κλυμεῶνος Βολταίρου βίβλους». Πάντως ἐκ τῆς 12ης ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν Νικηφόρον Θεοτόκην, ἐν ἔτει 1790², πληροφοροῦμεθα ὅτι τὸ «ἀντιρρητικὸν πόνημα» τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη εἰς τὰς ἰδέας τοῦ Βολταίρου εἶχεν ἤδη ὑπ' αὐτοῦ ἐκπονηθῆ, παρὰ τὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας συνήντησεν οὗτος κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν πενταετὲς διάστημα ἀπὸ τῆς ἐκφρασθείσης ἐπιθυμίας του πρὸς συγγραφὴν τούτου. Ὁ Βουλευσμᾶς εὗρε τὴν «ἐξύφανσιν» τοῦ ἔργου «ἀρίστην»³, «χρησταῖς ἐλπίσι» διακατεχόμενος ὅτι τοῦτο συντομώτατα τύποις θὰ ἐξεδίδετο. Ὁ ἐνθουσιασμὸς αὐτοῦ ἐν τινι μέτρῳ ἐμειώθη ὅτε τὸ ἔργον ἐξεδόθη. Ὁ Νικηφόρος, φαίνεται, εἶχεν ἀναθέσει τὴν διόρθωσιν καὶ ἐκτύπωσιν τοῦ βιβλίου εἰς τὸν Χριστοδούλου⁴. Ὁ Βουλευσμᾶς ὁμοίως εἶχεν ἐπιδείξει διάθεσιν, ὡς συμπε-

χειας Δανιήλ. Ἐν τέλει τοῦ παρατεθέντος μικροῦ τούτου καταλόγου γίνεται μνεία ὅτι πλείστοι ἕτεροι ἐπεδέοντο βιβλίων, ὅπερ δηλοῖ ὅτι εἶχεν ἀρχίσει ἀξιολογὸς τις κινήσις ζητήσεως βιβλίων.

1. Ἡ προσπάθεια τοῦ Νικηφόρου Θεοτόκη πρὸς καταπαλέμειν τῶν ἰδεῶν τοῦ Βολταίρου εὗρεν καὶ ἄλλους μιμητάς, οἵτινες ἐξεπόνησαν καὶ ἐξέδωσαν σχετικὰ πρὸς τὸ τοῦ Νικηφόρου βιβλία. Ἐνταῦθα ἀναφέρομεν τὸν *Μακάριον Καραβίαν*, ὅστις κατὰ τὸ ἔτος 1802 ἐξέδωκε «Λόγον παραινεντικὸν ἢ κατὰ Οὐολταίρου πρὸς τοὺς αὐτοῦ μαθητάς», τὸν *Καλεστῖνον Ρόδιον*, τὸν συγγράψαντα τὸ «ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ κατὰ τινῶν φιλοσοφικῶν ληρημάτων» καὶ τὸν *Σπυρίδωνα Σπίνολα*, τὸν *Κερκυραῖον*, τὸν δημοσιεύσαντα τὸ «*Διδασκαλία χριστιανική*». Βλ. σχετικῶς *Κ. Σάθα*, *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, σ. 612 καὶ 617, *Μ. Παρανίκα*, *Σχεδιάσμα περὶ τῆς ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καταστάσεως...*, ἐν Κωνσταντινουπόλει 1867, σ. 172, *Γ. Βεντότη*, ἔργ. μν., τόμ. 4ος, σ. 224. Πρβλ. *Μ. Γεδεών*, *Ἐκκλησία καὶ ἐπιστήμη κατὰ τὸν ΙΘ' αἰ.*, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» 8 (1887/1888), σ. 296.

2. Κῶδ. 6020 (513), σ. 425 - 426.

3. Ἀμφιβάλλομεν, ἐὰν ἡ κρίσις αὕτη τοῦ Βουλευσμᾶ περὶ τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου ἐγένετο κατόπιν μελέτης τούτου. Πιστεύομεν ὅτι ὁ Θεοτόκης δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ ἐξέθεσεν εἰς τὸν Βουλευσμᾶν τὸ περιεχόμενον τοῦ πονήματός του, ὅποτε καὶ ὁ Βουλευσμᾶς προεβῆ εἰς τὴν κρίσιν αὐτοῦ.

4. Ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ τοῦ λογίου Χριστοδούλου Παμπλέκη, τοῦ ἄλλως γνωστοῦ ὡς Χριστοδούλου τοῦ Ἀκαρνᾶνος. Περὶ τούτου βλ. *Κ. Σάθα*, *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, σ.

ραίνομεν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, νὰ ἀναλάβῃ οὗτος τὴν διόρθωσιν καὶ πιθανόν τὴν εὐθύνην τῆς ἐκτυπώσεως. Διέθετε συνεργεῖον διορθωτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὅπερ θὰ ἐχρησιμοποίει καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν. Ἡδύνατο μάλιστα νὰ ἀποστείλῃ διορθωτὴν ἐκεῖ, ὅπου ἡ βίβλος θὰ ἐξετυποῦτο. Διὰ τοῦτο καί, ὅτε τὸ βιβλίον ἐξετυπώθη, μετὰ πολλῶν καὶ βασικῶν λαθῶν, διὰ τὰ ὅποια τὴν εὐθύνην ἐξ ὀλοκλήρου ἔφεραν ὁ Χριστόδουλος, ὑπενθύμισεν ὁ Βουλευσμᾶς εἰς τὸν Θεοτόκην τὴν γενομένην ὑπ' αὐτοῦ προσφορὰν περὶ διορθώσεως τοῦ βιβλίου του, καίτοι πλέον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ τι πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων. Ἡδὴ εἶχεν ἐκδοθῆ συνοδικὴ ἀπόφασις κατὰ τοῦ Χριστοδούλου, ἡ ὅποια, ὡς ἐπληροφῶρει ὁ Βουλευσμᾶς τὸν Θεοτόκην, τύποις θὰ ἐξεδίδετο ὑπὸ τινος Ἑλευθερίου¹.

Ἐκ τῆς ἐπιμονῆς τοῦ Βουλευσμᾶ νὰ σταλοῦν πρὸς αὐτὸν ἀπολογητικὰ βιβλία κατὰ τῶν ἰδεῶν τοῦ Βολταίρου, καθίσταται σαφὴς ἡ στάσις αὐτοῦ πρὸς τὰς νεωτεριστικὰς ἰδέας τῶν φιλοσόφων καὶ ἐπιστημόνων τῆς ἐποχῆς του. Τὰς ἰδέας ταύτας ὄχι ἀπλῶς καὶ μόνον μετ' ἐπιφυλακτικότητος ὁ Βουλευσμᾶς ἀντιμετώπισεν, ἀλλὰ προσέτι ἐπανειλημμένως καὶ ποικιλοτρόπως ἐπολέμησε, καὶ δὴ μετὰ πολλοῦ ζήλου². Εἰς τὸ λαὸν σημαντικὸν τοῦτο ἔργον διαβλέπει τις τὴν προσπάθειαν αὐτοῦ πρὸς ἐπίτευξιν ἀποτελέσματος διπλῆς ὠφελείας· πρῶτον μὲν τὴν καταπολέμησιν τῶν εἰς θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν τεινουσῶν ἰδεῶν τῆς ἐποχῆς του, δεύτερον δὲ τὴν ἐπιδαψίλευσιν τῆς «εὐκλείας» εἰς τὸ χειμαζόμενον «δυσκλεῆς γένος»³.

Ὁ Βουλευσμᾶς διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν σκοπῶν τούτων δὲν φείδεται χρόνου καὶ πόνων, διότι, ὡς ἔγραφεν, ἐφ' ὅσον «ἐλέω θείῳ» ὑγίαιεν, ἦτο τεταγμένος εἰς τὴν «διανομὴν ρημάτων, χρημάτων τε καὶ συγγραμμάτων»⁴. Αἱ δυσχέρειαι,

494 - 495, Γ. Ζαβίρα, ἔργ. μν., σ. 552 - 553, Β. Στεφανίδου, ἔργ. μν., σ. 660. Ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, Παράρτημα, σημειώσεις - πίνακες, ἄ.τ. 1968⁴, σ. 539, λέγει ὅτι τοῦ Χριστοδούλου Παμπλέκη κιάποιο ἔργο προκάλεσε μεγάλο θόρυβο καὶ γέννησε διάφορα ἀντιρρητικά (Διονύσιος Πλαταμῶνος, Δημ. Γοβδελάς, Ἰωάννης Τατλίκαρης, Δωρόθεος Βουλευσμᾶς). Θεωροῦμεν πολὺ πιθανὸν ὅτι ἡ κατακραυγὴ τῶν λογίων κατὰ τοῦ Χριστοδούλου ἢ τοῦλάχιστον τοῦ Βουλευσμᾶ ὠφείλετο καὶ εἰς τὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος συγγράμματος τοῦ Θεοτόκη.

1. Βλ. 15ην ἐπιστολὴν πρὸς Νικηφόρον Θεοτόκην, κῶδ. 6021 (514), σ. 449. Πρβλ. Γ. Ζαβίρα, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 553. Πιθανῶς πρόκειται περὶ τοῦ πενθεροῦ τοῦ Παναγιώτου Χατζηνίκου, ὅστις, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὑπῆρξε χρηματοδότης τοῦ Βουλευσμᾶ.

2. Πρβλ. τὰ σχετικὰ περὶ τῆς διαμάχης αὐτοῦ μετὰ τοῦ Βενιαμὴν Λεσβίου καὶ τοῦ Στεφάνου Δούγκα ἐν τῷ οἰκείῳ κεφαλαίῳ τῆς παρούσης μελέτης, ὡς καὶ τὰ διαλαμβανόμενα ἐν τῇ 4ῃ ἐπιστολῇ πρὸς Σωφρόνιον, πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, κῶδ. 6020 (513), σ. 129.

3. Βλ. 11ην ἐπιστολὴν πρὸς Νικηφόρον Θεοτόκην, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 417.

4. Αὐτόθι, ἐνθα γίνεται λόγος καὶ περὶ διανομῆς ἐκ μέρους τοῦ Βουλευσμᾶ ἑκατὸν εἰκοσίων ἀντιτύπων τοῦ «Κατὰ τῶν οὐγιτῶν» βιβλίου τοῦ Θεοτόκη καὶ δέκα ἐξ ἀντιτύπων ἐκ τῶν «Χειρῶν» τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως.

τάς όποιάς εις τό έργον τουτο συνήντησε, δέν ησαν όλίγοι και άσήμαντοι. Η έξεύρεσις προσώπων, τά όποια θα απέβαινον οι μεσάζοντες μεταξύ συγγραφέως ή δωρητου και του αναλαμβάνεντος την διανομήν των βιβλίων επί άντιτίμω ή δωρεάν, δέν ητο εύκολος. Ησθάνετο ουτος ιδιαιτέραν δυσφορίαν, ότε πρόσωπα προς τουτο έντεταλμένα δέν άνταπεκρίνοντο εις τάς ύποχρεώσεις των. Μεταξύ αυτών ο Βουλευμαΐς ανέφερεν 'Ελευθέριόν τινα. Διά την έπιδειχθεισαν υπό τουτου βραδύτητα και έλλειψιν ζήλου προς εύχερη διεκπεραίωσιν του αναληφθέντος ύπ' αυτού έργου έντόνωσ ό Βουλευμαΐς διεμαρτυρήθη προς τον Νικηφόρον¹. Παρά ταυτα ό 'Ελευθέριος ουτος δέν ήλλαξε τακτικήν, διότι, ότε μετά παρέλευσιν ένός και ήμισοσ έτους έγραφε και πάλιν ό Βουλευμαΐς προς τον Νικηφόρον², παρεπονείτο ότι ουδέν ένγώριζε περι τής εκ μέρους τουτου διανομής των «Σειρών», ουδέ έλαβε παρ' αυτού τον κατάλογον των όνομάτων εκείνων, οστινες έδει να έλάμβανον ταύτας. Διά τουτο ακριβώς και ό Βουλευμαΐς, έν τω μεγέθει του προς διάδοσιν των βιβλίων ένδιαφέροντός του, έζήτησε παρά του Νικηφόρου «τό ίσον... του καταλόγου», έφ' όσον αί παρά τω 'Ελευθερίω παραστάσεις αυτού δέν ησαν ίκαναί να κινήσουν τό ένδιαφέρον τουτου. Ουτε αυτή αυτη ή προσφορά του Βουλευμαΐ να πληρώση άπαντα τά «άγώγια» και να καταβάλη τά αναλογοϋντα «πορθμεΐα» δέν έκαρποφόρησεν³. 'Αλλαι παρόμοιαι περιπτώσεις, τάς όποιάς ό Βουλευμαΐς άντεμετώπισεν, ησαν ή του Μαιμέρα, όστις καθυστέρει την έξόφλησιν των χρεωθέντων εις αυτόν βιβλίων, και ή του έν Θεσσαλονίκη άγιοταφίτου άρχιμανδρίτου⁴, του όποιου ή βραδύτης ένεργείας ητο λίαν χαρακτηριστική. 'Ως εκ τουτου έξέφρασεν ό Βουλευμαΐς την ίκανοποίησιν του δια την έξεύρεσιν έμπορου τινός, του Μαργαρίτου Μουλέτζελου, του όποιου ό αδελφός 'Αθανάσιος διέμενεν έν Μόσχα και μετά του όποιου συνειργάζετο στενωΐς. Ουτω πως θα ήδύνατο και ό Νικηφόρος να χρησιμοποιή τον 'Αθανάσιον δια τάς πολλαπλάσ συναλλαγάς των⁵. 'Εάν εις τάς δυσχερείας ταύτας προσθήση τις και την καθυστέρησιν, την όποιαν πολλάκις παρουσίαζον αί δια προσώπων άποστολαί βιβλίων λόγω των άποστάσεων, άτελών μέσων συγκοινωνίας και έτέρων μυρίων άπροόπτων⁶, άντιλαμβάνεται πόσον άπαραίτητον καθίστατο, όπως τά ένασχολούμενα πρόσωπα εις τούτου είδους έργα διακρίνωνται δια τον ιδιαιτερον αυτών ζήλον προς έξυπηρέτησιν τής τε 'Εκκλησίας και του Γένους.

1. Αύτόθι.

2. Βλ. 12ην έπιστολήν προς Νικηφόρον Θεοτόκην, ένθ' άνωτ., σ. 426.

3. Αύτόθι.

4. Βλ. 11ην έπιστολήν προς Νικηφόρον Θεοτόκην, ένθ' άνωτ., σ. 417-418.

5. Αύτόθι, σ. 418.

6. Χαρακτηριστικώς αναφέρει ό Βουλευμαΐς, ένθ' άνωτ., σ. 417, ότι άποσταλέν βιβλίον υπό του Νικηφόρου προς αυτόν, μέσω 'Ελευθερίου, έχρειάσθη έν έτος και ένα μήνα, δια να περιέλθη εις χείρας αυτού.